

Agnieszka Bielawska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID 0000-0003-2670-9782

Niemiecka chadecja wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego

Wprowadzenie

Współpraca z Republiką Turcji – kluczowym państwem tranzytowym dla uciekinierów z Bliskiego Wschodu do Unii Europejskiej – nabrała dla państw członkowskich UE strategicznego znaczenia w rozwiązywaniu kryzysu migracyjnego¹ w 2015 r. Szczególnie

¹ Autorka świadomie posługuje się szerszym terminem kryzys migracyjny, zamiast kryzys uchodźczy ze względu na to, iż nie wszystkim imigrantom, którzy zaczęli napływać do Niemiec w 2015 r. (głównie z ogarniętej wojną Syrii) przysługuje status uchodźcy. W RFN występują 4 formy ochrony: azyl polityczny oparty na Ustawie Zasadniczej RFN, status uchodźcy wynikający z postanowień Konwencji Genewskiej z 1951 r., ochrona uzupełniająca uregulowana ustawą o azylu oraz *Duldung* (jest to zgoda na pobyt tolerowany, wydawana w sytuacji, gdy obcokrajowiec nie jest zdolny do podróży lub sytuacja w kraju pochodzenia uniemożliwia mu powrót; obowiązuje ona do czasu, gdy odesłanie stanie się możliwe). Według Ustawy Zasadniczej prawo azylu przysługuje osobom prześladowanym z przyczyn politycznych. *Ustawa Zasadnicza (Konstytucja) Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r.*, art. 16a ust. 1, red., wprowadzenie i weryfikacja L. Janicki, Poznań 1997, s. 87. Zgodnie z art. 1 Konwencji Genewskiej z 1951 r. uchodźcą jest osoba, która przebywa poza swoim krajem pochodzenia, którego obywatelstwo posiada lub w którym zamieszkiwała na stałe; zasadnie obawia się prześladowania ze względu na rasę, religię, narodowość, przynależność do określonej grupy społecznej lub poglądy polityczne oraz z powodu tej obawy nie może lub nie chce korzystać z ochrony swojego kraju pochodzenia. *Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.*, art. 1 *Określenie terminu uchodźca*, Dz.U. 1991, Nr 119, poz. 515, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911190515/O/D19910515.pdf>, s. 2 [dostęp: 1.10.2017]. Imigrantom, którym odmówiono nadania statusu uchodźcy może zostać przyznana ochrona uzupełniająca. Zgodnie z § 4 niemieckiej ustawy o azylu „(1) Cudzoziemcowi przysługuje ochrona uzupełniająca, jeżeli

Republice Federalnej Niemiec zależało na tym, by zintensyfikować współpracę w dziedzinie zapobiegania nielegalnej imigracji na teren państw członkowskich. Wynikało to z kilku powodów, z których dwa wydają się być najbardziej istotne. Po pierwsze, Turcja zajmuje szczególne miejsce w polityce zagranicznej Niemiec. W żywotnym interesie niemieckim (ale również pozostałych państw członkowskich UE) leży utrzymanie z nią dobrych stosunków, w tym zbliżenie jej do Europy, aby nie ewoluowała w kierunku antyzachodnio nastawionych państw islamskich. Po drugie, współpraca z Turcją w rozwiązywaniu kryzysu uchodźczego uwiarygodniała postawę i propozycje kanclerz Angeli Merkel, mające na celu jego rozwiązanie. W szczególności skupiano się na przedstawianiu go jako globalnego wyzwania, które można przezwyciężyć dzięki międzynarodowej współpracy, ale również dzięki naciskowi na pomoc humanitarną dla uchodźców, zabezpieczeniu i przywróceniu kontroli nad granicami, czy legalizacji przepływu uchodźców. Dzięki aktywnemu włączeniu Turcji w rozwiązywanie kryzysu i uczynienia z niej kluczowego partnera w tej kwestii, zyskała ona możliwość wpłynięcia na politykę unijną w ważnych dla siebie sprawach, takich jak negocjacje akcesyjne (otwieranie kolejnych rozdziałów negocjacyjnych, udział przedstawicieli tureckich w szczytach UE) oraz liberalizacja reżimu wizowego.

Celem jest analiza postawy dwóch niemieckich partii chadeckich wobec zbliżenia między Turcją a Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego. Autorka nawiązuje również do wcześniejszych wypowiedzi członków CDU (*Christlich Demokratische Union Deutschlands*) i CSU (*Christlich-Soziale Union in Bayern e. V.*), aby udzielić odpowiedzi na pytanie badawcze, na ile stanowisko to zmieniło się w związku ze wzmożonym napływem imigrantów do Republiki Federalnej Niemiec (i innych państw członkowskich Unii Europejskiej) oraz potrzebą jego powstrzymania. Analizuje także postawę członków obu partii wobec pomocy finansowej dla Turcji (której celem jest m.in. poprawa warunków życia Syryjczyków przebywających w tym państwie), liberalizacji systemu wizowego dla tureckich obywateli, utworzenia europejskich kontyngentów oraz wprowadzenia w życie umowy o readmisji, czyli elementów, które najczęściej pojawiały się w wypowiedziach chadeków w kontekście ww. kryzysu. Weryfikowana w artykule hipoteza badawcza brzmi, że kryzys migracyjny nie zmienił w sposób znaczący poglądów CDU, ani nie wpłynął na stanowisko CSU wobec akcesji Turcji do Unii Europejskiej. Artykuł został przygotowany w oparciu o kryteria chronologiczno-problemowe. Zakres chronologiczny analizy obejmuje lata 2015–2017, przy czym należy podkreślić, iż pierwsza data ma charakter nieco umowny, ponieważ artykuł zawiera również odwołania do wydarzeń wcześniejszych. Podczas pisania wykorzystane zostały: analiza decyzyjna oraz metoda porównawcza i historyczna, które umożliwiły zaprezentowanie i zestawienie poglądów obu partii chadeckich oraz ich członków

przedstawi przekonujące przesłanki do przypuszczenia, że w kraju pochodzenia zagraża mu wyrażenie poważnej krzywdy. Jako poważną krzywdę przyjmuje się: 1. nałożenie lub wykonanie kary śmierci, 2. tortury lub nieludzkie lub poniżające traktowanie lub karę, 3. poważne zagrożenie dla życia lub integralności osoby cywilnej wynikające z dowolnej przemocy w kontekście międzynarodowego lub krajowego konfliktu zbrojnego". *Asylgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. September 2008 (BGBl. I S. 1798), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 20. Juli 2017 (BGBl. I S. 2780) geändert worden ist, Unterabschnitt 2 Internationaler Schutz § 4 Subsidiärer Schutz*, http://www.gesetze-im-internet.de/asylvfg_1992/BJNR111260992.html [dostęp: 1.10.2017].

dotyczących akcesji Turcji do Wspólnot Europejskich/Unii Europejskiej i współpracy z tym państwem w ramach rozwiązywania kryzysu migracyjnego.

Chadecja wobec współpracy z Turcją i przyjęcia tego państwa do WE/UE do pierwszej połowy 2015 r.

Perspektywa przyjęcia Turcji do Unii Europejskiej (wcześniej Wspólnot Europejskich) nigdy nie była określana przez niemieckie partie chadeckie jako niezbędna i celowa. Po pierwsze dlatego, że obie partie znaczenie przypisywały strategicznej i gospodarczej współpracy z tym państwem, a ta została zapewniona przez podpisanie układu stowarzyszeniowego oraz członkostwo Turcji w NATO. Po drugie – obie partie dostrzegały więcej argumentów przeciwnych akcesji (niedemokratyczny system sprawowania rządów, konflikty z Grecją, problem cypryjski oraz kurdyjski, zacofanie cywilizacyjne i obcość kulturowa świata islamskiego) niż ją popierających². Ponieważ niemieckiej chadecji zależało na powiązaniu Turcji z Europą, a do tego była ona świadoma, że odmowa akcesji będzie miała negatywne skutki zarówno dla RFN, jak i Unii Europejskiej, prowadziła bardzo ostrożną, wręcz defensywną politykę w tym zakresie – zachęcała Turcję do demokratycznych zmian, nie składając jednocześnie żadnych obietnic i nie dając żadnych gwarancji³.

Owo zachowawcze stanowisko chadecji wobec integracji Turcji z Unią Europejską uległo zmianie po wejściu w życie unii celnej. Coraz częściej otwarcie wyrażano sceptycyzm wobec tureckiej akcesji podkreślając, że państwo to nie będzie mogło spełnić tzw. kryteriów kopenhaskich, a co więcej – nadal nie rozwiązało konfliktów ze swoimi sąsiadami oraz nie należy do tego samego kręgu kulturowego⁴. Ostatni argument związany był z przekonaniem chadeków, że chrześcijaństwo stanowi fundamentalny czynnik kształtujący Europę, zatem jednoczenie się Europy nie może dokonywać się bez sięgania do chrześcijańskich źródeł i wspólnych ideałów (wolności, godności człowieka, demokracji i pokoju). W kontekście rozszerzenia UE o Turcję, przeświadczenie to wiązało się z obawą o zmianę charakteru wspólnoty oraz z ochroną niemieckiej „kultury przewodniej” (*Leitkultur*), którą przede wszystkim bawarska chadecja traktowała w kategoriach misji⁵. Ta kontrowersyjna koncepcja została wprowadzona do debaty publicznej podczas kampanii wyborczej w 2002 r. Chrześcijańscy demokraci powiązali ją wtedy z tezą o konieczności asymilacji cudzoziemców (w tym z zakazem

² *Die Werte der Freiheit und der Selbstbestimmung als richtungsweisende Normen der deutschen deutscher Außen- und Sicherheitspolitik*, [w:] H. Kohl, *Bilanzen und Perspektiven. Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert*, Bonn 1997, s. 20–25; B. Koszel, *Integracja Turcji z Unią Europejską z perspektywy RFN*, Poznań 2009, s. 23; idem, „Uprzywilejowane partnerstwo”. Rząd Angeli Merkel (CDU/CSU-SPD) wobec integracji Turcji z Unią Europejską, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2008, nr 2, s. 144–145.

³ M. Niklas, *Zwischen Realpolitik und Idealpolitik*, Hamburg 1997, s. 17; B. Koszel, *Integracja Turcji...*, op. cit., s. 24.

⁴ H. Sjursen, *Enlargement and the Nature of the EU Polity*, [w:] *Questioning EU Enlargement. Europe in Search of Identity*, ed. H. Sjursen, London–New York 2006, s. 12–13.

⁵ W. Bokajto, *Koncepcja Europy Konrada Adenauera i jej realizacja w praktyce politycznej w latach 1945–1955*, Wrocław 1995, s. 16–17; A. Zięba, *Rola Niemiec w rozszerzaniu Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 190.

podwójnego obywatelstwa) oraz z hasłem „paralelne społeczeństwa” (*Parallelgesellschaften*), które miało obrazować istnienie dezintegracji społecznej w państwie⁶.

Kancelarz Helmut Kohl nie mówił stanowczo „nie” tureckiej akcesji, niemniej postrzegał ją jako nierealną perspektywę. Świadczy o tym chociażby jego zaangażowanie i wsparcie dla rozszerzenia na Wschód oraz postulowanie odrębnego, choć uprzywilejowanego traktowania Turcji⁷. Jego następczyni na stanowisku przewodniczącej CDU – Angela Merkel – otwarcie wyrażała niechęć do idei zintegrowania tego państwa ze strukturami wspólnotowymi, wskazując przy tym na inne możliwości współpracy z Turcją, bez formalnego członkostwa, jak „uprzywilejowane partnerstwo”⁸. Miało ono polegać na zapewnieniu Turcji „ekskluzywnego” statusu przy jednoczesnym wyłączeniu jej z grona innych państw stowarzyszonych. Proponowano silniej włączyć Turcję do Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB) oraz Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (EPBO) (udział w posiedzeniach ministrów spraw zagranicznych, uczestnictwo w tworzeniu grup bojowych). Zamierzano zintensyfikować współpracę między organami i instytucjami wymiaru spraw wewnętrznych, sprawiedliwości oraz służb wywiadowczych. Ponadto rozważano utworzenie wspólnej Komisji i Rady UE-Turcja oraz Komisji Parlamentarnej UE-Turcja, które miałyby monitorować funkcjonowanie „uprzywilejowanego partnerstwa”. Wzorowane byłyby one na strukturach i organach Europejskiego Obszaru Gospodarczego (partnerstwo dopuszczało możliwość włączenia Turcji do 3 z 4 unijnych swobód, przy pewnych ułatwieniach dotyczących ruchu osobowego)⁹.

⁶ M. Szaniawska-Schwabe, *Polityka migracyjna Republiki Federalnej Niemiec*, „Przegląd Zachodni” 2009, nr 4, s. 10–14, 22–23. Do kwestii *Leitkultur* powrócono w kontekście kryzysu uchodźczego. *Beschluss. Karlsruher Erklärung zu Terror und Sicherheit, Flucht und Integration*, 28. Parteitag der CDU Deutschlands, 14.–15. Dezember 2015, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/beschluss-karlsruher-erklarung.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=3888, s. 17–19 [dostęp: 1.10.2017]; *Die Ordnung. Grundsatzprogramm der Christlich-Sozialen Union, Beschluss des CSU-Parteitags am 5.11.2016 in München*, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Grundsatzprogramme/CSU_Grundsatzprogramm_2016.pdf, s. 14–15 [dostęp: 1.10.2017]; Thomas de Maiziére: „Wir sind nicht Burka”: Innenminister will deutsche Leitkultur, „Zeit.online”, 30.04.2017, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-04/thomas-demaiziere-innenminister-leitkultur/komplettansicht> [dostęp: 15.01.2018].

⁷ B. Lippert, K. Hughes, H. Grabbe, P. Becker, *British and German Interests in EU Enlargement. Conflict and Cooperation*, London–New York 2001, s. 25–26.

⁸ *Antrag des Abgeordneten Dr. Wolfgang Schäuble und der Fraktion der CDU/CSU: Für ein glaubwürdiges Angebot der Europäischen Union an die Türkei*, 2. Dezember 2002, Deutscher Bundestag 15. Wahlperiode, „Drucksache” 15/126 02.12.2002, <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/15/001/1500126.pdf>, [0[dostęp: 1.10.2017]]; „Freiheit und Sicherheit”, *Grundsätze für Deutschland. Das Grundsatzprogramm. Beschlossen vom 21. Parteitag*, Hannover, 3.–4. Dezember 2007, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/071203-beschluss-grundsatzprogramm-6-navigierbar_1.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=1918, s. 101 [dostęp: 1.10.2017]; „Gemeinsam erfolgreich in Europa”. *Europapolitischer Beschluss des 26. Parteitags der CDU Deutschlands*, Berlin, 5. April 2014, https://www.cdu.de/sites/default/files/media/140405-beschluss-gemeinsam-erfolgreich-in-europa.nr_4/pdf, s. 79 [dostęp: 1.10.2017].

⁹ *Privilegierte Partnerschaft. Die europäische Perspektive für die Türkei* Beschluss der Präsidien der Christlich Demokratischen Union und der Christlich-Sozialen Union am 7. März 2004, <https://www.cdu-neuss.de/news/privilegierte-partnerschaft-die-europaeische-perspektive-fuer-die-tuerkei> [dostęp: 1.10.2017].

Stworzenie rządu koalicji CDU/CSU/SPD oraz powierzenie Merkel stanowiska kanclerza w 2005 r. stało się punktem zwrotnym w sposobie jej patrzenia na przyjęcie Turcji do UE. Zgodnie z umową koalicyjną od początku 2006 r. kanclerz Merkel wielokrotnie podkreślała, że o dalszym poszerzeniu UE nie może być mowy bez wcześniejszego zreformowania jej instytucji i bez wypełnienia kryteriów kopenhaskich¹⁰. Stanowisko to wynikało z przekonania, że jednoczesne rozszerzanie i pogłębianie Unii Europejskiej skazane jest na niepowodzenie¹¹. Nie oznaczało jednakże chęci całkowitego zamrożenia procesu. Podczas wizyty w październiku 2006 r. w Turcji Merkel oświadczyła, że jako kanclerz będzie kontynuowała rozmowy dotyczące przystąpienia tego państwa do UE, choć jako przewodnicząca CDU faworyzowała „uprzywilejowane partnerstwo”. Zmianę swojego stanowiska motywowała obowiązującą niemiecki rząd zasadą *pacta sunt servanda*¹². Zaczęła jednakże kłaść jeszcze większy nacisk na wdrażanie unijnych norm i standardów oraz protokołu z Ankary¹³.

Prezentując w Bundestagu priorytety zbliżającej się niemieckiej Prezydencji w Radzie Unii Europejskiej Merkel podkreślała, że członkostwo Turcji powiązane jest z wypełnianiem przyjętych przez to państwo zobowiązań i reform, w tym tych dotyczących praw człowieka oraz wolności obywateli. Starając się uspokoić przeciwników akcesji mówiła, że unijni przywódcy uzgodnili bardziej rygorystyczne kryteria oraz powiązanie między rozszerzeniem UE a możliwościami absorpcji przez nią nowych członków¹⁴.

Wyrazem dezaprobaty dla postawy Turcji, sceptycyzmu wobec akcesji i ukłonem w stronę oponentów rozszerzenia było niezaproszenie tureckiej delegacji przez niemiecką Prezydencję na obchody 50-lecia Unii Europejskiej. Nie wpłynęło to negatywnie na sam proces, gdyż otwarto rozmowy na temat rozdziału 20 – polityka przemysłowa i przedsiębiorczości. Ponadto przewodnicząca Radzie Europejskiej kanclerz Merkel zapowiadała otwarcie negocjacji w kolejnych obszarach do połowy 2007 r., jednakże pod warunkiem normalizacji stosunków z Republiką Cypryjską¹⁵. Wkrótce potem kwestia akcesji Turcji oraz problemy wewnętrzne w tym państwie związane z wyborami parlamentarnymi i prezydenckimi zeszły na dalszy plan.

¹⁰ *Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zur Europapolitik vor dem Deutschen Bundestag am 11. Mai 2006 in Berlin*, „Bulletin” Nr. 44–1, 11.05.2006.

¹¹ *Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zur Eröffnung des Internationalen Bertelsmann Forums „Die Zukunft der Europäischen Union” am 22. September 2006 in Berlin*, „Bulletin”, Nr. 90–1, 24.09.2006.

¹² *EU-Beitrittsverhandlungen mit Türkei ergebnisoffen*, 6.10.2006, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/tr-eu-beitrittsverhandlungen-mit-tuerkei-ergebnisoffen.html> [dostęp: 20.02.2018].

¹³ *Die EU steuert auf eine Einigung zu*, „Die Welt”, 12.12.2006.

¹⁴ *Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Europäischen Rat in Brüssel am 14./15. Dezember und zur bevorstehenden deutschen Präsidentschaft im Rat der Europäischen Union und in der G 8 vor dem Deutschen Bundestag am 14. Dezember 2006 in Berlin*, „Bulletin”, Nr. 128–1, 14.12.2006; *Europäische Union. Gute Voraussetzungen für deutsche EU-Präsidentschaft*, 15.12.2006, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/be-2006-12-15-bruessel.html> [dostęp: 1.10.2017].

¹⁵ *EU und Türkei: die enge Zusammenarbeit weiter intensivieren*, 15.04.2007, <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2007/04/2007-04-15-bk-erdogan-hannover.html> [dostęp: 20.02.2018]; P. Osiewicz, *Turcja na drodze do członkostwa w UE: uwarunkowania, przebieg oraz perspektywy negocjacji akcesyjnych*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2009, nr 3, s. 195.

W tym okresie można było zauważyć, że choć CDU nadal była sceptyczna wobec akcesji Turcji do UE, stanowisko partii stało się bardziej konstruktywne. Wypracowano bowiem różne koncepcje zbliżenia Turcji z UE, np. Europejskiej Przestrzeni Gospodarczej+ (*Europäischer Wirtschaftsraum+*) czy też tzw. stopniowego członkostwa (*Abgestufte Integration*), których nie traktowano jako alternatywnych wobec akcesji. W pierwszym przypadku chodziło o zachowanie europejskiej perspektywy dla Turcji (i innych państw spoza UE), bez nadmiernego obciążania Unii Europejskiej. Koncepcja ta kładła nacisk na przeprowadzanie reform oraz większą konwergencję między UE a Turcją (przejmowanie około 70% *acquis communautaire*, w tym cztery podstawowe wolności, tj. zasady dotyczące swobodnego przepływu towarów, osób, usług i kapitału, a także zasady unijnego prawa konkurencji). Brano w niej również pod uwagę, iż Turcja nie zostanie przyjęta do UE, zatem chciano jak najściślej powiązać ją z unijnymi strukturami¹⁶. Druga koncepcja polegała na stopniowym dochodzeniu do członkostwa w Unii Europejskiej. Różniła się ona od pierwszego modelu tym, że Turcja miała integrować się z UE nie tylko ekonomicznie, ale także politycznie (na zaawansowanym szczeblu integracji Turcja mogłaby głosować podczas posiedzeń Rady Unii Europejskiej, ale nie dysponowałaby prawem weta). Zakładano, że najpierw należy negocjować w dziedzinach, które nie są w pełni uwspólnotowione, a później w tych, charakteryzujących się zaawansowaną integracją. Stąd też pierwszym krokiem miało być włączenie Turcji (i innych państw) do WPZiB, a następnymi: udział w obszarze wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, w Unii Gospodarczej i Walutowej, w strefie Schengen oraz – na koniec – w rynku wewnętrznym, co oznaczałoby osiągnięcie pełnego członkostwa¹⁷. CDU zdecydowanie podkreślała potrzebę zachowania zdolności absorpcyjnych UE i wyznaczenia jej granic, co znalazło wyrażne odzwierciedlenie na poziomie unijnym, np. w rezolucji autorstwa Elmara Broka, przyjętej w marcu 2006 r. przez Parlament Europejski¹⁸.

W analogicznym okresie nie widać było znacznej zmiany postawy polityków CSU. Jedyne różnica w porównaniu z wcześniejszym stanowiskiem polegała na tym, że bawarska partia postulowała uznanie za priorytet wewnętrzną konsolidację i pogłębienie UE, spychając na dalszy plan jej rozszerzenie¹⁹.

W 2009 r. nastąpiła zmiana w polityce tureckiego rządu wobec mniejszości narodowych – Kurdów i Ormian. Zakończono prace nad uruchomieniem kurdyjskiej telewizji oraz uruchomiono ormiańską stację radiową. Ponadto Rada Edukacji Wyższej zatwierdziła podanie Uniwersytetu Artuklu w Mardin o otwarcie Instytutu Żywych

¹⁶ C. Atilgan, D. Klein, *EU-Integrationsmodelle unterhalb der Mitgliedschaft*, „Arbeitspapier” 2006, Nr. 158, s. 7–8; E. Brok, *Eine neue Erweiterungsstrategie für die EU. Perspektiven nach dem Verhandlungsbeginn mit der Türkei*, „Politische Meinung”, Dezember 2005, Nr. 433, s. 17–18.

¹⁷ M. Wissmann, *Das Modell der gestuften Mitgliedschaft. Neue Strategien für künftige Erweiterungsschritte der EU*, „Internationale Politik”, Mai 2006, s. 66–68; C. Atilgan, D. Klein, *op. cit.*, s. 9–11; A. Szymański, *Niemcy wobec rozszerzenia Unii Europejskiej o Turcję*, „PISM. Research Papers”, marzec 2007, nr 4, s. 20.

¹⁸ *Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie dokumentu strategicznego Komisji w sprawie rozszerzenia – 2005 r. (2005/2206(INI))*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0096+0+DOC+XML+V0//PL> [dostęp: 3.03.2018].

¹⁹ *Wahlprogramm zur Europawahl 2004, Für ein starkes Bayern in Europa 2004–2009*, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Europawahlen/CSU-Programm_EPW_2004_01.pdf, s. 7–9 [dostęp: 3.01.2017].

Języków, który miał prowadzić kształcenie podyplomowe w języku kurdyjskim oraz innych używanych w Turcji. W kilku prowincjach zaczęto oferować usługi publiczne w języku kurdyjskim²⁰. Mimo iż pewne ograniczenia pozostały, dzięki tym zmianom kanclerz Merkel mogła mówić o zintensyfikowaniu prac oraz odblokowaniu procesu negocjacyjnego z Turcją²¹. Mniej otwarci na ten proces byli pozostali członkowie CDU, którzy podczas 23 zjazdu przyjęli uchwałę, w której oświadczyli, że

akcesja Turcji zagraża jednoci, osłabia postępy w integracji europejskiej i podważa zdolność Unii do działania. Przystąpienie Turcji obciążyłoby projekt integracji europejskiej, który budowaliśmy przez ponad 60 lat, zagrożeniami, które występują w jednym z najbardziej konfliktowych regionów na świecie²².

Ponadto zarzucono Turcji, że prowadzi nieadekwatną politykę zagraniczną wobec Cypru, Grecji, Izraela oraz Armenii. Według CDU, chociaż Turcja poczyniła znaczne postępy w zakresie reform, nadal występowały duże deficyty i różnice między tym państwem a członkami Unii Europejskiej. Zwrócono uwagę m.in. na dyskryminację kobiet, brak wolności religijnej, czy represjonowanie mniejszości kurdyjskiej. W związku z powyższym partia poparła „uprzywilejowane partnerstwo” Turcji z Unią Europejską zamiast pełnego członkostwa²³.

Po otwarciu rozdziału 12 – bezpieczeństwo żywności, polityka weterynaryjna i fitosanitarna – Merkel warunkowała otwieranie kolejnych rozdziałów negocjacyjnych stworzeniem ku temu możliwości po obu stronach²⁴. Po raz kolejny pozostali członkowie CDU okazali się być mniej otwarci na akcesję Turcji do UE. W przyjętej podczas 24 zjazdu partyjnego uchwale podkreślano, że pełne członkostwo w Unii Europejskiej nie może być rozwiązaniem w każdym przypadku, jako że należy brać pod uwagę nie tylko spełnienie kryteriów członkostwa, ale także zdolność absorpcyjną organizacji. Powtórzono, że „właściwym rozwiązaniem” jest „uprzywilejowane partnerstwo” między UE a Turcją zamiast pełnego członkostwa²⁵. Podobne sformułowanie znalazło się w uchwale przyjętej podczas zjazdu CSU w październiku 2011 r.

²⁰ *Turkey 2009 Progress Report, Brussels, 14.10.2009, SEC(2009)1334*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf, s. 28 [dostęp: 3.01.2017].

²¹ *Deutschland/Türkei. Deutschland und die Türkei: Partner in Europa*, 30.03.2010, <http://www.bundestkanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Artikel/2010/03/2010-03-29-ankara-erster-tag-tuerkei.html> [dostęp: 2.03.2017]; *Pressestatements von Bundeskanzlerin Merkel und dem türkischen Ministerpräsidenten Erdoğan*, 9.10.2010, <http://www.bundestkanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonferenzen/2010/10/2010-10-09-pk-bk-erdogan.html> [dostęp: 2.03.2017].

²² *Weitere Beschlüsse des 23. Parteitages der CDU, Karlsruhe 2010, Beschluss C 5*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/101116-c-beschluesse_0.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=373, s. 5–6 [dostęp: 2.03.2017].

²³ *Ibidem*, s. 6.

²⁴ *Pressestatements von Bundeskanzlerin Angela Merkel und dem Ministerpräsidenten der Republik Türkei, Recep Tayyip Erdoğan*, 2.11.2011, <https://www.bundesregierung.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonferenzen/2011/11/2011-11-02-merkel-erdogan.html> [dostęp: 1.06.2017].

²⁵ *Beschluss Starkes Europa – Gute Zukunft für Deutschland*, 24. Parteitag der CDU Deutschlands, 13.–15.11.2011, Leipziger Messe, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/111114-beschluss-europa_0.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=357, s. 21 [dostęp: 1.06.2017].

Argumentowano mianowicie, że akcesja Turcji „nadwyręży możliwości integracyjne UE i przyczyni się do jej upadku”²⁶.

W drugiej połowie 2012 r. Turcja ogłosiła bojkot prezydencji Republiki Cypryjskiej w Radzie UE i groziła, że zawiesi negocjacje akcesyjne (ostatecznie do tego nie doszło). Działania te miały wywrzeć presję na UE, aby odblokowała proces negocjacji akcesyjnych i zniósła obowiązek wizowy dla wjeżdżających na teren UE obywateli tureckich²⁷. Nie przyniosły one jednak spodziewanego rezultatu. Merkel zapewniała, że Niemcy popierają akcesję Turcji i mają szczególny interes w pogłębieniu wzajemnych relacji i powiązań między tym państwem a UE²⁸. Swoje stanowisko wobec pełnego członkostwa określiła jednakże jako sceptyczne, zaznaczając, że chce, aby proces postępował²⁹. Poproszona przez premiera Recepa Tayyipa Erdoğan o pomoc w odblokowaniu rozmów z UE, kanclerz oświadczyła, że niezbędne do tego są postępy w realizacji protokołu dodatkowego, w przeciwnym razie liczba otwartych rozdziałów będzie ograniczona³⁰.

Wciąż dużo bardziej sceptyczni wobec przystąpienia Turcji do UE byli członkowie CSU. Aleksander Dobrindt w kontekście rozpoczęcia rozmów o akcesji jednoznacznie oświadczył, że „nie będzie pełnego członkostwa Turcji w UE”. Według sekretarza generalnego CSU państwo to zasługuje na „sprawiedliwe traktowanie jako nasz partner”, dlatego „należy klarownie wyjaśnić, że Turcja nie może zostać pełnoprawnym członkiem UE”³¹. W zamian polityk opowiadał się za „uprzywilejowanym partnerstwem”³². Postawa ta zgodna była z linią partii. Podczas odbywającego się w październiku 2012 r. zjazdu CSU podkreślono, że

polityka rozszerzenia UE wymaga reorientacji [...]. Zdolność absorpcyjna UE musi stać się głównym kryterium przy podejmowaniu decyzji o przyjęciu nowych członków.

²⁶ *Die Europäische Einigung und der Euro, Beschluss des Parteitags der Christlich-Sozialen Union am 7.–8. Oktober 2011 in Nürnberg*, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/111011_leitantrag_europa_04.pdf, s. 3 [dostęp: 1.06.2017].

²⁷ S. Ananicz, *Prezydencja cypryjska a relacje Turcji z Unią Europejską*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-06-26/prezydencja-cypryjska-a-relacje-turcji-z-unia-europejska> [dostęp: 15.06.2017].

²⁸ *Pressestatements von Bundeskanzlerin Angela Merkel und dem Ministerpräsidenten der Türkei, Recep Tayyip Erdoğan*, 31.10.2012, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonferenzen/2012/10/2012-10-31-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017]; *Merkel sichert Türkei ehrliche Verhandlungen zu*, 31.10.2013, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Artikel/2012/10/2012-10-31-treffen-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].

²⁹ *Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel und dem türkischen Ministerpräsidenten Erdoğan in Ankara*, 25.02.2013, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonferenzen/2013/02/2013-02-25-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].

³⁰ *Protokół dodatkowy*, Dz.Urz. UE, L 293/4, 29.12.1972, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21970A1123\(01\)&from=PL](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21970A1123(01)&from=PL), s. 43–57 [dostęp: 15.03.2017]; *Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel und dem türkischen...*, op. cit.; P. Osiewicz, *Kwestia cypryjska: przebieg i konsekwencje rokowań w latach 2008–2012*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2012, nr 6, s. 183–184.

³¹ *Europapolitik, Keine EU-Vollmitgliedschaft der Türkei*, 29.05.2013, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/2013/mai-2013/keine-eu-vollmitgliedschaft-der-tuerkei> [dostęp: 15.03.2017].

³² *Kein EU-Beitritt der Türkei, sondern privilegierte Partnerschaft*, 8.06.2013, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/2013/juni-2013/dobrindt-kein-eu-beitritt-der-tuerkei-sondern-privilegierte-partnerschaft> [dostęp: 15.03.2017].

Należy opracować nowe formy i instrumenty przystąpienia do UE, oferując krajom kandydującym alternatywę między pełnym członkostwem a polityką sąsiedztwa. Odrzucamy pełne członkostwo Turcji w UE³³.

Sceptycyzm chadeków wobec możliwości akcesji Turcji do Unii Europejskiej widoczny był również we wspólnym programie rządowym na lata 2013–2017. CDU i CSU oświadczyły w nim, iż dostrzegają

strategiczne i gospodarcze znaczenie Turcji dla Europy, a także zróżnicowane relacje między ludźmi w naszych dwóch krajach. W związku z tym chcielibyśmy pogłębić stosunki między Unią Europejską a Turcją. Ścisła i specjalna współpraca służy zarówno mieszkańcom Europy, jak i Turcji. Chcemy zatem jak najpełniejszej współpracy między Unią Europejską a Turcją, a także ścisłej współpracy strategicznej w sprawach zagranicznych i bezpieczeństwa. Odrzucamy jednak pełne członkostwo Turcji, ponieważ nie spełnia ona warunków członkostwa w UE. Ponadto, biorąc pod uwagę rozmiar kraju i jego strukturę gospodarczą, Unia Europejska zostałaby przeciążona³⁴.

Stanowiska niemieckiej chadecji nie podzielili przedstawiciele większości państw członkowskich oraz unijnych organów, którzy zaniepokojeni wewnętrzną sytuacją w tym państwie (m.in. sposobem, w jaki traktowani byli protestujący przeciwko polityce premiera Erdoğan oraz Partii Sprawiedliwości i Postępu na przełomie maja i czerwca) wzywali do zacieśniania, a nie rozluźniania stosunków unijno-tureckich, sugerując że umożliwi to wywieranie przez Unię Europejską wpływu na tureckie władze³⁵. W tym kontekście 5 listopada 2013 r. podczas 10 posiedzenia konferencji akcesyjnej otwarty został rozdział 22 – polityka regionalna i koordynacja instrumentów strukturalnych³⁶.

Miesiąc później Unia Europejska i Turcja podpisały umowę o readmisji. Turcja zobowiązała się do przyjmowania nielegalnych imigrantów, którzy dostali się na obszar UE z jej terytorium. W stosunku do tureckich obywateli umowa miała zacząć obowiązywać po ratyfikacji przez parlament, zaś w odniesieniu do obywateli państw trzecich i bezpaństwowców – 3 lata po ratyfikacji³⁷. W tym samym czasie rozpoczęto rozmowy

³³ *Beschluss des Parteitags, Zukunft Europa: handlungsfähig in der Krise, schlank im Innern, stark nach außen*, 77. Parteitag der Christlich-Sozialen Union, 19.–20. Oktober 2012, Messe München, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/121020_beschluss-zukunft-europa_02.pdf, s. 7–8 [dostęp: 5.06.2017]. Pełne członkostwo Turcji CSU odrzuciła również podczas zjazdu w 2013 r.: *2013–2018 der Bayernplan, Regierungsprogramm der Christlich-Sozialen Union*, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/bayernplan_2013-07-16_02.pdf, s. 23 [dostęp: 5.06.2017].

³⁴ *Gemeinsam erfolgreich für Deutschland. Regierungsprogramm 2013–2017*, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/cdu_csu_regierungsprogramm_2013-2017_02.pdf, s. 119 [dostęp: 5.06.2017].

³⁵ *EU-Beitritt: CSU fordert Aussetzung der Gespräche mit der Türkei*, „Zeit.online”, 12.06.2013, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-06/reaktionen-berlin-proteste-tuerkei> [dostęp: 20.05.2017].

³⁶ Council of the European Union, *Accession Conference at Ministerial level opens negotiations with Turkey on Chapter 22 – Regional Policy and Coordination of Structural instruments*, Brussels, 5 November 2013, 15694/13 (OR. en), PRESSE 451, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15694-2013-INIT/en/pdf> [dostęp: 6.03.2016].

³⁷ *Umowa między Unią Europejską a Republiką Turcji o readmisji osób przebywających nielegalnie*, Dz.Urz. UE, L 134/3, 7.05.2014, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507\(01\)&from=PL](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507(01)&from=PL) [dostęp: 5.06.2017]; S. Ananicz, *Turcja i UE: Przełom w negocjacjach*

o „planie działania” na rzecz ruchu bezwizowego z Turcją, czyli programie 72 reform dotyczących m.in. tureckiej polityki zarządzania granicami i migracją. Spełnienie wymogów było warunkiem stawianym przez Unię Europejską dla krótkoterminowego (do 90 dni) zniesienia wiz dla obywateli Turcji. Władze tureckie miały nadzieję, że nastąpi to w październiku 2016 r.³⁸

Zadowolona z sygnowania umowy Merkel sugerowała, by jak najszybciej zostały otwarte rozdziały dotyczące praworządności, sprawiedliwości i praw człowieka (23 i 24) i proponowała dwustronne rozmowy z tureckim rządem o szczegółach³⁹. Zupełnie inaczej tę kwestię postrzegali członkowie CSU. Andreas Scheuer, Hans Reichhart oraz Alfred Sauter podkreślali, że „polityczne wydarzenia w Turcji naprawdę nie dają się upiększyć. Turcja Erdoğan’a porusza się poza granicami europejskiego rozumienia demokracji”⁴⁰. Scheuer przekonywał ponadto, że „państwo, w którym rząd grozi krytykom i depreczu demokratyczne wartości, nie może należeć do Europy”⁴¹. Podążając tym tokiem rozumowania, CSU po raz kolejny wzywała do natychmiastowego zaprzestania negocjacji akcesyjnych z Turcją. Dopiero problemy związane ze wzmożonym napływem uchodźców wymusiły na państwach członkowskich UE powrót do rozmów z Turcją, która została uznana przez Merkel za kluczowe państwo przy ich rozwiązywaniu, o czym świadczyła chociażby jej wizyta w Ankarze na krótko przed tureckimi wyborami parlamentarnymi⁴².

Podczas szczytu Unia Europejska-Turcja w listopadzie 2015 r. obie strony uzgodniły, że należy ożywić proces akcesji. W tym celu zadeklarowano pogłębienie dialogu wysokiego szczebla dzięki częstszym, ustrukturyzowanym spotkaniom, w tym szczytom organizowanym 2 razy do roku, które miały m.in. umożliwić ocenę rozwoju stosunków UE-Turcja. Zapowiedziano również zorganizowanie w połowie grudnia konferencji międzypaństwowej, podczas której miał zostać otwarty 17 rozdział negocjacji akcesyjnych – polityka gospodarcza i pieniężna. KE miała także prowadzić prace przygotowawcze w kierunku otwarcia nowych rozdziałów (bez uszczerbku

wizowych i o readmisji, 18.12.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-18/turcja-i-ue-przelom-w-negocjacjach-wizowych-i-o-readmisji> [dostęp: 15.06.2017].

³⁸ *Roadmap towards a visa-free regime with Turkey*, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20131216-roadmap_towards_the_visa-free_regime_with_turkey_en.pdf [dostęp: 15.01.2017]; *Szczyt przywódców UE z Turcją, 29.11.2015 – Oświadczenie UE-Turcja*, 870/15, 29.11.2015, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement> [dostęp: 5.06.2017].

³⁹ *Pressestatements der Bundeskanzlerin und des türkischen Ministerpräsidenten am 4. Februar 2014 in Berlin*, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Mitschrift/Pressekonferenzen/2014/02/2014-02-04-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017]; *Bundeskanzlerin Merkel in der Türkei. Flüchtlingsthema gemeinsam angehen*, 18.10.2015, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Reiseberichte/2015-10-18-tuerkei-montag.html> [dostęp: 1.06.2018].

⁴⁰ *Respekt, Herr Bundespräsident!*, 3.05.2014, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2014/kolonne-respekt-herr-bundespraesident> [dostęp: 15.01.2017]; A. Sauter, H. Reichhart, „Für ein Europa der Freiheit – gegen Erweiterung der EU”, 6.05.2014, <http://www.csu.de/verbaende/kv/guenzburg/presse/mai-2014/alfred-sauter-und-dr-hans-reichhart> [dostęp: 15.01.2017].

⁴¹ *Scheuer: Klares Nein zu EU-Beitritt der Türkei*, 2.04.2014, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/april-2014/verhandlungen-stoppen> [dostęp: 15.01.2017].

⁴² K. Strachota, M. Jaroszewicz, A. Ciechanowicz, *Unijny kryzys migracyjny: oferta dla Turcji*, 21.10.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-10-21/unijny-kryzys-migracyjny-oferta-dla-turcji> [dostęp: 10.06.2017].

dla stanowiska państw członkowskich). Ponadto podczas szczytu przyjęto wspólny plan działania⁴³, który odzwierciedlał porozumienia zawarte między Unią Europejską a Turcją dotyczące zacieśnienia współpracy w zakresie wsparcia Syryjczyków objętych tymczasową ochroną i zarządzaniem migracyjnym. UE zobowiązała się do zapewnienia kwoty 3 mld euro dodatkowych środków dla Turcji, która miała zostać wykorzystana na poprawę warunków pobytu ok. 2,5 mln syryjskich uchodźców, aby zachęcić ich do pozostania, zamiast dalszej migracji do Europy⁴⁴.

Jednocześnie podczas spotkań UE-Turcja podejmowano kwestie dotyczące liberalizacji reżimu wizowego, wprowadzenia w życie umowy o readmisji oraz przesiedleń uchodźców na teren państw członkowskich, by odciążyć Turcję. W zamian za szybsze wprowadzenie przez nią umowy o readmisji, Merkel zaproponowała premierowi Erdoğanowi „przyspieszony proces wizowy”⁴⁵. Podczas konferencji prasowej zorganizowanej z okazji nieformalnego szczytu w Valletcie w listopadzie 2015 r., kanclerz podkreślała, że

chodzi o dwa procesy, z jednej strony o liberalizację reżimu wizowego dla Turcji, który już się odbywa. Proces ten powinien być przyspieszony. W zamian, Turcja jest gotowa wprowadzić w życie wcześniej umowę o readmisji dla obywateli państw trzecich. Te dwa procesy negocjacji są ze sobą połączone. Oczywiście jeśli chodzi o liberalizację reżimu wizowego nie będą uchylane żadne standardy, które mają zastosowanie do innych krajów, ale proces ten można przyspieszyć⁴⁶.

W trakcie odbywającego się dwa tygodnie później szczytu przywódców państw członkowskich UE i Turcji uzgodniono, że do czerwca 2016 r. strona turecka będzie gotowa przyjąć z powrotem obywateli państw trzecich w ramach ww. umowy i w rezultacie, w drugiej połowie roku, podjęta zostanie decyzja, czy spełnia ona warunki dla ruchu bezwizowego. Dzięki temu według Merkel stworzona została podstawa długoterminowego partnerstwa z Turcją w zakresie polityki migracyjnej⁴⁷.

⁴³ W dokumencie określono szereg wspólnych działań, które miały być niezwłocznie wdrożone przez UE i Turcję na trzech płaszczyznach: (a) zajęcie się podstawowymi przyczynami masowego napływu Syryjczyków, (b) wspieranie Syryjczyków objętych tymczasową ochroną i ich społeczności znajdujących się w Turcji (część I) oraz (c) zacieśnienie współpracy w celu zapobiegania nielegalnej migracji do UE (część II). Plan odnosił się także do dialogu o liberalizacji reżimu wizowego, planu działania na rzecz ruchu bezwizowego oraz umowy o readmisji między UE a Turcją. European Commission – Fact Sheet, *EU-Turkey joint action plan*, Brussels, 15 October 2015, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5860_en.htm [dostęp: 15.03.2017].

⁴⁴ *Szczyt przywódców UE z Turcją, 29.11.2015 – Oświadczenie...*, op. cit.; *Szczyt przywódców UE z Turcją, 29.11.2015*, <http://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/international-summit/2015/11/29> [dostęp: 5.06.2017].

⁴⁵ *Bundeskanzlerin Merkel in der Türkei. Flüchtlingsthema...*, op. cit.

⁴⁶ *Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel beim informellen Treffen der Staats- und Regierungschefs der EU am 12. November 2015 in Valletta*, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Mitschrift/Pressekonferenzen/2015/11/2015-11-12-merkel-valletta-eu-sonderrat.html> [dostęp: 15.01.2017].

⁴⁷ *Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel*, 16. Dezember 2015, Berlin, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Regierungserklaerung/2015/2015-12-17-regierungserklaerung.html> [dostęp: 15.01.2017].

Chadecja wobec współpracy z Turcją w ramach rozwiązywania kryzysu imigracyjnego od drugiej połowy 2015 r.

Współpraca z Turcją przy rozwiązywaniu kryzysu postawiła kanclerz Merkel w trudnym położeniu. Z jednej strony, krytykowana przez polityków opozycji, ale również niemieckiej chadecji, Merkel potrzebowała wyraźnego zmniejszenia liczby napływających do RFN imigrantów, a z drugiej – również dobrego uzasadnienia dla kooperacji z państwem, które charakteryzuje m.in. nieprzewidywalna sytuacja wewnętrzna i łamanie zasad demokracji, tym bardziej, że została ona połączona z negocjacjami akcesyjnymi do UE, czemu sprzeciwiały się obie partie chadeckie⁴⁸. Kanclerz starała się przekonać członków CDU do swojej wizji rozwiązania kryzysu imigracyjnego, w tym aktywnego zaangażowania Turcji, podczas zjazdu partii w grudniu 2015 r. Najwyraźniej udało się to, gdyż zdecydowaną większością głosów (2 głosy sprzeciwu w obecności prawie tysiąca delegatów) przyjęto deklarację z Karlsruhe, która głosiła, że dzięki współpracy Niemiec, Europy i Turcji „można znaleźć trwałe rozwiązanie humanitarne” oraz że członkowie CDU „z zadowoleniem przyjmują wynik szczytu UE-Turcja i zobowiązują się do przyspieszenia jego realizacji”⁴⁹. W dokumencie podkreślono ponadto, że państwo to „odgrywa kluczową rolę w radzeniu sobie z obecną sytuacją, ponieważ mieszka w nim już ponad 2 mln uchodźców oraz wszyscy uchodźcy przybywający do Europy z państw Środkowego i Bliskiego Wschodu wykorzystują Turcję jako państwo tranzytowe”⁵⁰. CSU stała natomiast w tym czasie na stanowisku, że rozmowy z Turcją są ważne, gdyż państwo to odgrywa kluczową rolę w zmniejszaniu napływu uchodźców przez szlak bałkański, ale pod żadnym pozorem nie można uzależniać się od Turcji. Powołując się na sprawozdanie KE bawarska chadecja podkreślała, że wystąpiło wiele uchybień i regres, zwłaszcza w odniesieniu do przestrzegania praworządności i praw człowieka, co powinno mieć wpływ na postęp negocjacji. Według CSU niedopuszczalne było łączenie kryzysu uchodźczego z akcesją Turcji do UE. Partia po raz kolejny podkreślała zatem, że opowiada się za „uprzywilejowanym partnerstwem” Turcji z UE⁵¹.

Kanclerz Merkel zwracała uwagę na kwestię poprawy sytuacji uchodźców w obozach w Turcji. Stała bowiem na stanowisku, że powstrzyma to część z nich przed migracją do państw Unii Europejskiej. Przekonywała przy tym, że pozostanie blisko granicy syryjskiej będzie sprzyjać powrotowi uchodźców do Syrii (po uspokojeniu się sytuacji w tym państwie). Co do pozostałych uchodźców, którzy będą próbowali migrować do państw unijnych, postulowała utworzenie „Hotspotów”, czyli miejsc na zewnętrznych granicach UE, w których dowiedzą się, czy otrzymają azyl. Tę formę kontroli i legalizację przepływu uchodźców wspomagać miało utworzenie

⁴⁸ K. Strachota, M. Jaroszewicz, A. Ciechanowicz, *op. cit.*

⁴⁹ *Beschluss. Karlsruher Erklärung...*, *op. cit.*, s. 12–13.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Beschlussbuch zum Parteitag 2015*, 80. Parteitag der Christlich-Sozialen Union 20. und 21. November 2015, München, http://www.csu.de/common/csu/content/csu/hauptnavigation/politik/beschlusse/Beschlussbuch_2015.pdf, s. 30 [dostęp: 1.06.2018].

niemiecko-tureckiej grupy roboczej⁵². Podczas wizyty w Turcji pod koniec października 2015 r. kanclerz Merkel pozytywnie odniosła się do zapewnień strony tureckiej o poprawie sytuacji uchodźców (dotyczyło to m.in. kwestii świadczeń socjalnych i zdrowotnych)⁵³. Do tego problemu powróciła również podczas 28. zjazdu CDU. Odnosząc się z uznaniem do znacznego wysiłku Turcji, która przyjęła uchodźców uciekających przed przemocą z Syrii i Iraku, Merkel podkreślała, że UE przejęła na siebie część tureckich obciążeń finansowych. Oznajmiła również, że przeznaczone przez UE na poprawę warunków życia uchodźców 3 mld euro zostaną zainwestowane w różnego rodzaju projekty, które powiązane będą z edukacją, pracą i opieką zdrowotną⁵⁴. Również w tym punkcie członkowie CDU zgodzili się ze swoją przewodniczącą⁵⁵.

Początkowo sceptyczna wobec pomysłu rocznych kontyngentów uchodźców do państw UE, autorstwa ministra spraw wewnętrznych Thomasa de Maizièrre⁵⁶, Merkel zaczęła coraz bardziej się do niego przekonywać. Na zmianę jej stanowiska wpłynął narastający kryzys w chadecji oraz spadające poparcie. Ponadto propozycja wprowadzenia rocznych limitów na poziomie UE była szansą na zakończenie trwającego wśród chadeków konfliktu o sposoby ograniczenia napływu uchodźców i imigrantów do Niemiec⁵⁷. Sama kanclerz podkreślała, że

uzgodnione przez państwa europejskie limity są sposobem na legalizację nielegalności, ale także na lepsze uporządkowanie i kierowanie procesami, a w połączeniu ze zwalczaniem przyczyn migracji, także na zmniejszenie liczby przybywających do nas uchodźców. [...] jest to, w moim przekonaniu, droga, którą musimy kroczyć, by rozwiązać problemy; ponieważ zwykła izolacja ich nie rozwiąże. W tym celu potrzebujemy Unii Europejskiej jako całości⁵⁸.

Pozytywnie o wprowadzeniu kontyngentów wypowiadał się minister finansów Wolfgang Schäuble⁵⁹, wiceprzewodnicząca CDU Julia Klöckner⁶⁰, a także członkowie

⁵² Rede von Bundeskanzlerin Merkel zum Festakt „25 Jahre Deutsche Einheit – 25 Jahre Sachsen-Anhalt“ am 1. Oktober 2015 in Halle (Saale), <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Rede/2015/10/2015-10-01-rede-bkin-halle.html> [dostęp: 15.01.2017].

⁵³ Bundeskanzlerin Merkel in der Türkei. Flüchtlingsthema..., op. cit.

⁵⁴ Protokoll, 28. Parteitag der CDU Deutschlands, 14.–15. Dezember 2015, Karlsruhe, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/2015_parteitagsprotokoll_karlsruhe.pdf?file=1, s. 33 [dostęp: 15.01.2017].

⁵⁵ A. Bachmann, CDU i kanclerz Merkel po zjeździe w Karlsruhe, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2015, nr 209, s. 1.

⁵⁶ A. Ciechanowicz, Kontyngenty – nowe hasło Merkel w kryzysie migracyjnym, 2.12.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-12-02/kontyngenty-nowe-haslo-merkel-w-kryzysie-migracyjnym> [dostęp: 10.07.2017].

⁵⁷ Ibidem; M. Gwóźdź, Angela Merkel: Zamknięcie szlaku bałkańskiego tylko przeniosło problem w inne miejsce, ale go nie rozwiązało, „DW”, 6.10.2016, <http://www.dw.com/pl/angela-merkel-zamkni%C4%99cie-szlaku-ba%C5%82ka%C5%84skiego-tylko-przenios%C5%82o-problem-w-inne-miejsce-ale-go-nie-rozwi%C4%85za%C5%82o/a-35967647> [dostęp: 1.06.2017].

⁵⁸ Lasten teilen, Ursachen bekämpfen, 27.11.2015, <https://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Artikel/2015/11/2015-11-27-flucht-asyl-woche-im-ueberblick.html> [dostęp: 15.03.2017].

⁵⁹ K. Schuler, Wolfgang Schäuble: Loyal der Reservist, „Zeit online”, 15.09.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-09/wolfgang-schaeuble-angela-merkel-bundeskanzler/komplettansicht> [dostęp: 20.05.2017].

⁶⁰ J. Klöckner, Julia Klöckner erklärt Plan A2 in acht Punkten, 28.01.2016, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article151559016/Julia-Kloeckner-erklaert-Plan-A2-in-acht-Punkten.html> [dostęp: 1.05.2017].

zarządu federalnego CDU, którzy w przyjętej w styczniu 2016 r. Deklaracji z Moguncji jako jeden z celów ustalili osiągnięcie sprawiedliwego europejskiego podziału potrzebujących ochrony azylantów⁶¹. Rozwiązanie to chwalił również wiceprzewodniczący CDU Thomas Strobl, mając nadzieję, iż zostanie ono poparte przez pozostałe państwa UE⁶². Ponieważ tak się nie stało, kanclerz zaproponowała zawiązanie tzw. koalicji chętnych (*Koalition der Willigen*). Pomysł nie zyskał jednak aprobaty wszystkich chadeków⁶³.

Członkowie CDU należący do „Kręgu Berlińskiego” (*Berliner Kreis*)⁶⁴ opowiadając się za europejskimi kontyngentami podkreślali, że ich wielkość „musi uwzględniać możliwości Niemiec i innych krajów. [...] Relokacja nielegalnych imigrantów w Europie może mieć miejsce jedynie w bardzo dobrze uzasadnionych, absolutnie wyjątkowych przypadkach”⁶⁵. O wiele bardziej krytyczni wobec tego pomysłu byli konserwatywni członkowie obu niemieckich partii chadeckich, zrzeszeni w Przełomie Wolnościowo-Konserwatywnym (*Freiheitlich-Konservativen Aufbruch*, FKA⁶⁶), według których kontyngenty nie wpływają na zlikwidowanie przyczyn uchodźstwa ani skutków napływu nielegalnych imigrantów, które są dotkliwe dla poszczególnych państw członkowskich UE. Rozwiązanie to traktowane było przez FKA jako „krótkoterminowa reakcja na katastrofę humanitarną”⁶⁷.

Podczas odbywających się w Berlinie pierwszych niemiecko-tureckich konsultacji międzyrządowych (styczeń 2016 r.) głównym tematem rozmów była implementacja wspólnego planu działania Unii Europejskiej i Turcji, dotyczącego ograniczenia napływu nielegalnych imigrantów do UE. Kanclerz Merkel zapewniała, że bliskie partnerstwo z Turcją w zarządzaniu kryzysem migracyjnym jest głównym celem oraz że Europa musi wesprzeć Turcję w sprostaniu temu „wielkiemu zadaniu”, jakim jest

⁶¹ *Mainzer Erklärung. Wettbewerbsfähigkeit. Zusammenhalt. Sicherheit. Unser 10-Punkte-Zukunftssplan für Deutschland. Beschluss des Bundesvorstands der CDU Deutschlands anlässlich der Klausurtagung am 8. und 9. Januar 2016 in Mainz*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/2016_01_09_mainzer_erklaerung.pdf?file=1 [dostęp: 1.10.2017].

⁶² *Flüchtlingsaufnahme: Strobl schließt deutschen Alleingang aus*, „Zeit.online”, 21.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/fluechtlinge-thomas-strobl-alleingang> [dostęp: 20.05.2017].

⁶³ G. Bannas, *Dobrindts Kritik an Merkel: Das eisige Schweigen der Kanzlerin*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 19.01.2016.

⁶⁴ „Krag Berliński” powstał w 2011 r. Jego założycielem i przewodniczącym został Christian Wagner, szef frakcji CDU w heskim Landtagu. Do członków należą m.in. Jörg Schönbohm – były minister sprawiedliwości w rządzie krajowym Brandenburgii, Wolfgang Bosbach – szef komisji ds. polityki wewnętrznej w Bundestagu i Erika Steinbach – szefowa Związku Wypędzonych (do momentu wystąpienia z CDU). *Berliner Kreis in der Union, Über uns*, <http://berliner-kreis.info/wer-wir-sind> [dostęp: 3.01.2017].

⁶⁵ *Asyl und Einwanderung. Asyl- und einwanderungspolitische Forderungen*, 5.12.2016, <http://berliner-kreis.info/asyl-und-einwanderungspolitik> [dostęp: 1.06.2018].

⁶⁶ Stowarzyszenie powstało 25 marca 2017 r. w Schwetzingen w Badenii-Wirtembergii. Zrzesza konserwatywnych członków CDU i CSU, a jego inicjatorem i przewodniczącym jest Alexander Mitsch. *WerteUnion – Freiheitlich-Konservativen Aufbruch, Wir über uns*, <https://werteunion.net/wir-ueber-uns> [dostęp: 5.06.2017].

⁶⁷ *Positionspapier der Initiative Konservativer Aufbruch CSU Basisbewegung für Werte und Freiheit*, 1.06.2015, http://konservativeraufbruch.de/files/Positionspapier_Asyl_KA!_01.06.2015.pdf [dostęp: 15.01.2017].

niesienie pomocy syryjskim uchodźcom. Potwierdziła zatem chęć udzielenia przez UE finansowego wsparcia dla Turcji (3 mld euro). Merkel po raz kolejny opowiedziała się także za ustanowieniem kontyngentów uchodźców dla członków UE. Ponadto strona niemiecka zobowiązała się do zwiększenia pomocy rozwojowej przekazywanej Turcji (z 36 do 50 mln euro w 2016 r.), której znaczna część miała zostać przeznaczona na poprawę warunków sanitarnych w obozach dla uchodźców. Podczas spotkania poruszano głównie zagadnienia dotyczące kryzysu migracyjnego, spychając na dalszy plan drażliwe kwestie dotyczące przestrzegania praw człowieka czy wolności prasy w Turcji⁶⁸.

Rezultaty szczytów UE-Turcja, uznane przez znaczną część niemieckich polityków za ogromny sukces kanclerz, zostały ostro skrytykowane przez członków bawarskiej chadecji⁶⁹. Przyjęta 7 marca 2016 r. deklaracja miała na celu rozwinięcie ustaleń dotyczących powstrzymywania przez Turcję napływu imigrantów do Europy oraz wprowadzenie m.in. nowego mechanizmu zawracania nielegalnych imigrantów opuszczających Turcję i przekazywania uchodźców syryjskich z Turcji do UE. W zamian Turcja otrzymała zapewnienie znaczącego przyspieszenia negocjacji akcesyjnych oraz procesu liberalizacji wizowej, jak również pomoc finansową⁷⁰. Ustalenia doprecyzowane zostały w trakcie spotkania Rady Europejskiej 17–18 marca⁷¹. Jak zaznaczał sekretarz generalny partii – Andreas Scheuer – CSU była przeciwna przystąpieniu Turcji do UE oraz zniesieniu wiz, natomiast opowiadała się za „uprzywilejowanym partnerstwem” i ułatwieniami wizowymi (ale po spełnieniu wszystkich 72 warunków)⁷². Horst Seehofer, premier Bawarii i przewodniczący CSU, jednoznacznie sprzeciwił się powiązaniu problemu uchodźczego z członkostwem Turcji w UE i ruchem bezwizowym dla obywateli tureckich, które według niego nie tylko nie mają ze sobą nic wspólnego, ale powodują, że państwa członkowskie stają się „uzależnione od tureckiego rządu i państwa”. Seehofer wątpił także w skuteczność tych ustaleń. Ponadto zarzucił europejskim przywódcom, że dają ciche przyzwolenie na łamanie prawa

⁶⁸ K. Frymark, *Niemcy: wymuszone zbliżenie z Ankarą*, 27.01.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-01-27/niemcy-wymuszone-zblizenie-z-ankara> [dostęp: 10.07.2017]; B. Cöllen, *Niemiecko-tureckie konsultacje w Berlinie. Turcja „kluczowym krajem” dla Merkel*, „DW”, 22.01.2016, <http://www.dw.com/pl/niemiecko-tureckie-konsultacje-w-berlinie-turcja-kluczowym-krajem-dla-merkel/a-18999571> [dostęp: 1.06.2017].

⁶⁹ K. Schuler, *EU-Gipfel: Streitfall Türkei*, „Zeit.online”, 8.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/angela-merkel-eu-gipfel-cdu-csu-spd/komplettansicht> [dostęp: 20.05.2017]; *Flüchtlingskrise: Union warnt vor zu vielen Zugeständnissen an die Türkei*, „Zeit.online”, 9.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/fluechtlingskrise-union-tuerkei> [dostęp: 20.05.2017].

⁷⁰ A. Kwiatkowska-Drożdż, K. Strachota, M. Chudziak, *Pakt Ankara-Berlin – jak powstrzymać kryzys migracyjny?*, 9.03.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-03-09/pakt-ankara-berlin-jak-powstrzymac-kryzys-migracyjny> [dostęp: 10.06.2017].

⁷¹ *Konkluzje Rady Europejskiej (17–18 marca 2016)*, komunikat prasowy 143/16, 18.03.2016, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/european-council-conclusions/pdf> [dostęp: 15.03.2017]; *Oświadczenie UE-Turcja (18 marca 2016)*, komunikat prasowy 144/16, 18.03.2016, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/pdf> [dostęp: 15.01.2017].

⁷² *Nach EU-Türkei-Gipfel, Scheuer: „Realität wird uns einholen”*, 8.03.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/maerz-2016/nach-eu-tuerkei-gipfel> [dostęp: 3.08.2017]; *Andreas Scheuer zum EU-Türkei-Deal, „Türkei entwickelt sich in falsche Richtung”*, 23.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/tuerkei-entwickelt-sich-in-falsche-richtung> [dostęp: 1.10.2017].

w tym państwie (m.in. wolności wypowiedzi, prasy i religijnej oraz łamanie praworządności), gdyż „nie chcą zagrozić realizacji umowy”⁷³. Z kolei eurodeputowany CSU, Markus Ferber, uspakajał, że sygnowana umowa nie obliguje ani do akcesji Turcji do UE, ani do całkowitego zniesienia wiz. Polityk podkreślał jednak, że istnieje ryzyko, że zniesienie krótkoterminowych wiz może zwiększyć liczbę imigrantów – szczególnie uchodźców kurdyjskich i osób, które nie opuszczają Unii Europejskiej po 90 dniach – oraz może zagrozić bezpieczeństwu UE, gdyż umożliwi tureckim zamachowcom-samobójcom przedostanie się na jej obszar⁷⁴. Chadezy nie szczędzili również słów krytyki pod adresem tureckich polityków, którzy według Scheuera, zachowywali się „jak na bazarze” stawiając coraz to nowe żądania w zamian za pomoc i podnosząc cenę. Do grupy tej należeli m.in. przewodniczący frakcji CDU/CSU w Bundestagu Friedrich, który uznał, że Turcja bawi się z Unią w kotka i myszkę oraz przewodnicząca grupy parlamentarnej CSU Gerda Hasselfeldt, która skonstatowała, że Turcja nie może jednostronnie dyktować warunków⁷⁵. Kanclerz Merkel nie była jednakże skora ani do zakończenia negocjacji, ani do rezygnacji z liberalizacji systemu wizowego dla obywateli tureckich, o co zabiegał w tym czasie Seehofer. Swoją postawę tłumaczyła tym, iż ściśle trzyma się ustaleń. Słowami tymi odniosła się m.in. do uchwały przewodniczących CDU, CSU i SPD z 5 listopada 2015 r.⁷⁶ Kanclerz zmieniła zdanie dopiero dwa miesiące później w obliczu krytyki ze strony przedstawicieli swojej partii (i nie tylko) oraz wydarzeń w Turcji – prowadzonych przez rząd represji wobec dziennikarzy i członków opozycji, takich jak prokurdyjscy parlamentarzyści, które umożliwiła wprowadzona w życie ustawa antyterrorystyczna. Merkel skrytykowała zarówno zerwanie procesu zbliżenia i pojednania z Kurdami, jak i uchylenie immunitetu ponad 1/4 deputowanych, z których duża część oskarżana była o współpracę z Partią Pracujących Kurdystanu (PKK). Jasno dawała do zrozumienia, że jeśli Turcja nie spełni uzgodnionych warunków, UE może nie znieść obowiązku wizowego dla tureckich obywateli. Obiecywała, że nie tylko bacznie będzie przyglądać się rozwojowi sytuacji, ale też przeprowadzi rozmowę na ten temat z prezydentem Erdoğanem⁷⁷.

Nieudana próba puczu wojskowego w lipcu 2016 r., a w konsekwencji seria czystek politycznych, prowadzonych przez turecki rząd i administrację, doprowadziła do zintensyfikowania napięcia w stosunkach między Berlinem a Ankarą, pogłębienia

⁷³ *Seehofer im Bericht aus Berlin, Scharfe Kritik am EU-Türkei-Deal*, 23.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/seehofer-im-bericht-aus-berlin> [dostęp: 15.01.2017]; *Seehofer im WamS-Interview, „Nicht von Ankara abhängig machen”*, 17.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/seehofer-im-wams-interview> [dostęp: 15.01.2017].

⁷⁴ *CSU Landesleitung, Ferber: EU-Türkei-Abkommen bedeutet keinen Automatismus!*, 21.03.2016, <http://www.csu.de/partei/parteiarbeit/arbeitskreise/asp/asp-aktuell/maerz-2016/ferber-eu-tuerkei-abkommen-bedeutet-keinen-automatismus> [dostęp: 5.03.2017].

⁷⁵ *Flüchtlingskrise: Union warnt vor...*, op. cit.; *EU-Türkei-Abkommen: Merkel weist Seehofers Forderungen zurück*, „Zeit.online”, 15.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/2016-03/eu-tuerkei-abkommen-angela-merkel-visafreiheit> [dostęp: 20.05.2017].

⁷⁶ *Beschluss der Parteivorsitzenden von CDU, CSU und SPD*, 5. November 2015, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/151105-beschluss-parteivorsitzende-koalition.pdf?file=1> [dostęp: 1.06.2018]; *EU-Türkei-Abkommen: Merkel weist Seehofers...*, op. cit.

⁷⁷ *Türkei: Merkel sieht Erdoğan's Durchgreifen „mit großer Sorge”*, „Zeit.online”, 22.05.2016, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-05/tuerkei-angela-merkel-recep-tayyip-erdogan-kurden-kritik> [dostęp: 20.05.2017].

krytyki turecko-unijnego zbliżenia oraz obaw o przestrzeganie sygnowanych umów⁷⁸. Seehofer podkreślając, że zamach stanu był niezgodny z prawem nawoływał stronę turecką do stosowania zasady praworządności. Przewodniczący CSU przekonywał, że wydarzenia te nie będą mieć wpływu na porozumienia dotyczące uchodźców, ale spowodowały, że „obawy dotyczące np. systemu bezwizowego dla Turcji stały się jeszcze większe”⁷⁹. W związku z tym we wrześniu kierownictwo CSU w przyjętej uchwale wyraziło swój sprzeciw wobec liberalizacji reżimu wizowego i przystąpienia Turcji do UE, która „obecnie nie spełnia wielu wymogów” oraz „w dalszym ciągu oddala się od wartości europejskich i demokratycznych”⁸⁰. Jednocześnie opowiedziano się za respektowaniem umowy między UE a Turcją, „ponieważ przyczyniła się ona do ograniczenia napływu uchodźców do Europy i Niemiec, a także do zamknięcia szlaku bałkańskiego”⁸¹. Bardzo podobne stanowisko zajęli członkowie CDU, np. przewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych w Parlamencie Europejskim – Elmar Brok⁸².

W następnych miesiącach CSU wielokrotnie odnosiła się do kwestii członkostwa Turcji w Unii Europejskiej, zawsze jednak negatywnie. W programie podstawowym partii z listopada 2016 r. znalazł się zapis, że

Europa jest i pozostaje wspólnotą wartości. Świadoma swego duchowego, religijnego i kulturowego dziedzictwa Europa opiera się na poszanowaniu ludzkiej godności, pokoju i wolności, demokracji, równości, rządów prawa i praw człowieka. Ekspansja Unii Europejskiej poza granice kontynentu i chrześcijańsko-zachodni krąg kulturowy przeciążyłaby Europę jako wspólnotę wartości. Powinny zostać przyjęte tylko te państwa, które przestrzegają zasad państwa prawa i wszystkich innych wcześniej ustalonych kryteriów akcesyjnych oraz są położone na kontynencie europejskim. W przypadku wszystkich pozostałych państw powinny istnieć specjalne formy partnerstwa. Nie można dawać [...] fałszywej nadziei na pełne członkostwo: Turcja nie może zostać pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej⁸³.

Natomiast w przyjętej na 81 zjeździe partyjnym uchwale członkowie CSU w Bundestagu zostali wezwani do działań, których celem miało być natychmiastowe przerwanie negocjacji akcesyjnych. W uzasadnieniu podkreślano, iż „rozwój sytuacji politycznej w Turcji nie ma nic wspólnego z wolnościowo-demokratycznym rozumieniem

⁷⁸ K. Szubart, *Partnerstwo z przymusu. Stosunki niemiecko-tureckie w obliczu kryzysu bezpieczeństwa w regionie Bliskiego Wschodu*, „Biuletyn Integracji Europejskiej” 2016, nr 272.

⁷⁹ Seehofer nach der Sitzung des Parteivorstandes, „Sicherheit ist das Wichtigste für unser Land”, 18.07.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/juli-2016/sicherheit-ist-das-wichtigste-fuer-unser-land> [dostęp: 15.01.2017]; ARD-Sommerinterview, „Die Obergrenze bleibt”, 18.07.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/juli-2016/ard-sommerinterview> [dostęp: 1.06.2017].

⁸⁰ Klarer Kurs bei der Zuwanderung, Humanität, Ordnung, Begrenzung, Beschluss des CSU-Parteivorstands 9./10. September 2016, Schwarzenfeld, http://www.csu.de/common/csu/content/csu/hauptnavigation/politik/beschluesse/Papiere/Klarer_Kurs_bei_der_Zuwanderung_Beschluss_final.pdf, s. 5 [dostęp: 6.07.2017].

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Türkei: Unionspolitiker stellen EU-Beitrittsverhandlungen infrage, „Zeit.online”, 18.07.2016, <http://www.zeit.de/politik/2016-07/tuerkei-eu-beitrittsverhandlungen-cdu-csu> [dostęp: 20.05.2017].

⁸³ *Die Ordnung, Grundsatzprogramm...*, op. cit., s. 38.

państwa”⁸⁴. Według CSU tureckie struktury państwowe przebudowywane były na system prezydencki z autorytarnymi elementami, co jest sprzeczne z koncepcją Unii Europejskiej. Jak podkreślano:

państwo, w którym prezydent zarządza władzą wykonawczą, sądowniczą, ustawodawczą, a także wojskiem i prasą jest dyktatorskie i arbitralne, nie ma uzasadnienia i podstaw w wartościach, aby stać się częścią Unii Europejskiej⁸⁵.

Również podczas styczniowego zjazdu kierownictwa partii opowiedziano się przeciwko akcesji Turcji do UE. Zgodnie z uchwałą rozmowy akcesyjne miały zostać zakończone i zamienione na rozmowy partnerskie. Od rządu federalnego oczekiwano, że nie wyrazi zgody na otwarcie kolejnego rozdziału negocjacyjnego, zaś od UE, że będzie bardziej ostrożna w kwestii rozszerzenia oraz że będzie nalegać na spełnianie kryteriów. Za kwestię priorytetową uznano konsolidację organizacji⁸⁶. Krytyka wobec akcesji Turcji oraz działań tureckiego rządu płynęła również ze strony poszczególnych członków CSU⁸⁷. Choć odrzucono możliwość zniesienia systemu wizowego dla Turcji, według Seehofera, realizacja unijno-tureckiej umowy nie była zagrożona, gdyż leżała ona również w interesie Turcji⁸⁸.

Natomiast w wypowiedziach członków CDU pojawił się nowy akcent. Co prawda, wciąż twierdzono, że Turcja nie jest gotowa do wstąpienia do Unii Europejskiej ze względu na niespełnianie kryteriów kopenhaskich, brak poszanowania dla demokracji, rządów prawa i praw człowieka, jednak zgodnie z przyjętą podczas 29 zjazdu partyjnego uchwałą uznano, iż „UE nie powinna jednostronnie zawieszać negocjacji akcesyjnych”. Przekonywano, że działanie takie nie leży w interesie organizacji, gdyż pozbawiłoby ją „ostatniej możliwości wpływu na Turcję”. Według CDU negocjacje w sprawie rozdziałów akcesyjnych

dają przynajmniej możliwość dyskusowania z przywódcami tureckimi o wewnętrznych kwestiach, a więc także wspierania ludzi, którzy pracują na rzecz demokracji, rządów prawa i praw człowieka w Turcji. Ponadto jednostronne zawieszenie negocjacji przez UE pozbawiłoby społecznego poparcia prozachodnio nastawione siły tureckie⁸⁹.

⁸⁴ *Antrag-Nr. J 12. Abbruch der EU-Beitrittsverhandlungen mit der Türkei*, 81. Parteitag der Christlich-Sozialen Union, 4.–5. November 2016, http://www.csu.de/common/download/Beschlussbuch_2016_final.pdf, s. 448 [dostęp: 1.10.2017].

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Für ein bürgerliches Europa...*, *op. cit.*, s. 2.

⁸⁷ *CSU-Politiker zur Türkeiipolitik, Türkei geht in die falsche Richtung*, 3.03.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/maerz-2017/csu-politiker-zur-tuerkeipolitik> [dostęp: 15.08.2017]; *Scheuer im Interview mit dem Straubinger Tagblatt, „Ein EU-Beitritt der Türkei geht nicht”*, 23.08.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/august-2017/ein-eu-beitritt-der-tuerkei-geht-nicht> [dostęp: 15.01.2017].

⁸⁸ *Seehofer zu Flüchtlingsabkommen, „Liegt auch im Interesse der Türkei”*, 5.09.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/september-2017/seehofer-zu-fluechtlingsabkommen> [dostęp: 15.01.2017].

⁸⁹ *Sonstige Beschlüsse, 29. Parteitag der CDU Deutschlands in Essen, 6.–7. Dezember 2016, Beschluss C 113*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_sonstige_beschluesse.pdf?file=1,s.43-44 [dostęp: 15.01.2017].

Podkreślano jednak, że zakończenie negocjacji akcesyjnych będzie konieczne, jeżeli w Turcji ponownie zostanie wprowadzona kara śmierci⁹⁰. Jednocześnie CDU uważała pozytywne aspekty zawarcia umowy UE-Turcja, takie jak: znaczne ograniczenie działalności przemytników na tureckich i greckich wybrzeżach, ograniczenie liczby przybywających do Grecji uchodźców oraz znaczną poprawę sytuacji syryjskich uchodźców w Turcji⁹¹. Za kuriozalne uznano opowiadanie się kanclerz Merkel za utrzymaniem *status quo*, czyli zawieszeniem negocjacji akcesyjnych. Pogląd ten zgodny był ze stanowiskiem niemieckiego rządu⁹². O krok dalej poszli konserwatywni członkowie CDU i CSU, którzy w związku z wprowadzeniem systemu prezydenckiego w Turcji, zaczęli domagać się definitywnego zakończenia negocjacji akcesyjnych z tym państwem⁹³.

W programie rządowym CDU i CSU z 2017 r. dostrzeżono strategiczne i gospodarcze znaczenie Turcji dla Europy, a także zróżnicowane relacje tego państwa z RFN, w związku z czym postulowano pogłębienie stosunków między Unią Europejską i Turcją. Według chadeków „ściśła i specjalna współpraca służy zarówno mieszkańcom Europy, jak i Turcji”⁹⁴. Życząc sobie jak najsilniejszej kooperacji, również strategicznej, w sprawach zagranicznych i bezpieczeństwa, odmówiono jednak temu państwu pełnego członkostwa w UE argumentując, że nie spełnia ono wymogów związanych z akcesją. Jak podkreślali chadecy:

UE jest wspólnotą wartości od pierwszego dnia jej istnienia. Zaangażowana w ochronę demokracji, praworządności i wolności religijnej. Europejska Karta Praw Podstawowych zakazuje kary śmierci i chroni ludzką godność. Kryteria te musiały zostać spełnione przez wszystkie państwa, które wcześniej przystąpiły do UE⁹⁵.

W tym kontekście z wielkim zaniepokojeniem odnotowano „ostatnie wydarzenia w Turcji dotyczące rządów prawa, w szczególności wolności słowa i wolności prasy”⁹⁶. Jednocześnie chadecja życzyła sobie kontynuacji współpracy z tym państwem w kwestiach dotyczących powstrzymania napływu syryjskich uchodźców do

⁹⁰ *Ibidem*, s. 44. W podobnym tonie utrzymana była uchwała C 161 przyjęta podczas tego samego zjazdu partyjnego. *Sonstige Beschlüsse*, 29. *Parteitag der CDU Deutschlands in Essen*, 6.–7. *Dezember 2016*, *Beschluss C 161*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_sonstige_beschluesse.pdf?file=1, s. 52–53 [dostęp: 15.01.2017].

⁹¹ *Orientierung in schwierigen Zeiten – für ein erfolgreiches Deutschland und Europa. Beschluss des 29. Parteitags der CDU Deutschlands*, 6.–7. *Dezember 2016*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_orientierung_inschwierigenzeitenfuereinerfolgeichesdeutschlandundeuropa_0.pdf?file=1, s. 14 [dostęp: 15.01.2017].

⁹² *Türkei: Merkel bekräftigt Position zu Beitrittsverhandlungen*, „Zeit.online”, 30.11.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-11/tuerkei-angela-merkel-eu-beitrittsverhandlungen-keine-neuen-kapitel> [dostęp: 20.05.2017].

⁹³ *Reaktionen auf Türkei-Referendum: „Die Vollmitgliedschaft kann kein Ziel mehr sein”*, „Zeit.online”, 16.04.2017, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2017-04/reaktionen-tuerkei-referendum-wagenknecht-oezdemir> [dostęp: 20.05.2017].

⁹⁴ „Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben”. *Regierungsprogramm 2017–2021, Friedensprojekt Europa*, 3.07.2017, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/170703regierungsprogramm2017.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=9932, s. 57–58 [dostęp: 1.10.2017].

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 57–58.

państw członkowskich UE⁹⁷. Postawa taka widoczna jest również po stronie Unii Europejskiej, której przedstawiciele w dalszym ciągu opowiadali się za realizacją oświadczenia z marca 2016 r. nie godząc się na odmrożenie negocjacji akcesyjnych⁹⁸ i zniesienie wiz dla tureckich obywateli, dopóki Turcja nie spełni wszystkich postawionych jej wymogów.

Podsumowanie

Polityka chadecji wobec akcesji Turcji do Unii Europejskiej warunkowana jest w dużej mierze sytuacją wewnętrzną tego państwa – niestabilnością i niedojrzałością demokracji (w tym wprowadzeniem systemu prezydenckiego i prześladowaniem opozycji), łamaniem praw człowieka (w postaci stosowania tortur i ograniczania wolności słowa), prześladowaniem Kurdów oraz dyskryminacją i przemocą wobec kobiet (w tym nierespektowaniem równouprawnienia płci) – oraz jego napiętymi stosunkami z Republiką Grecką i Republiką Cypryjską, które sugerują, że państwo to nie jest w stanie spełnić kryteriów, by stać się członkiem Unii Europejskiej. Wpływ na taką politykę ma również przeświadczenie, że Turcja nie należy do tego samego kręgu kulturowego, co pozostałe państwa członkowskie UE. Argument o obcości kulturowej świata islamskiego związany jest z głęboko zakorzenionym przekonaniem chadeków, że chrześcijaństwo stanowi fundamentalny czynnik kształtujący i jednoczący Unię Europejską, zatem akcesja Turcji mogłaby zmienić charakter Wspólnoty. Według CSU, ale również części członków CDU (np. Thomasa de Maizière), rozszerzenie UE o to państwo mogłoby również negatywnie wpłynąć na niemiecką „kulturę przewodnią”. Przeciwno przyjęciu Turcji do UE przemawia również podpisanie z nią układu stowarzyszeniowego (w tym, wprowadzenie unii celnej) oraz jej członkostwo w NATO, co według obu partii chadeckich zapewnia wystarczająco głęboką gospodarczą i strategiczną współpracę z tym państwem.

Analizując dokumenty niemieckich partii chadeckich oraz wypowiedzi ich przedstawicieli, można zauważyć, że stanowisko CDU nie jest identyczne ze stanowiskiem CSU, a także, że w przeciwieństwie do bawarskiej chadecji, podejście Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej charakteryzuje większa elastyczność i zmienność w czasie. CSU niezmiennie przeciwna jest akcesji Turcji do UE podkreślając, że właściwym rozwiązaniem dla kooperacji z tym państwem jest ustanowienie „uprzywilejowanego partnerstwa”. Na jej stanowisko nie wpłynął także kryzys imigracyjny

⁹⁷ W dokumencie CDU i CSU zwięźle oświadczyły, iż „Europa ponosi wspólną odpowiedzialność za uchodźców, [ludzi – A.B.] prześladowanych lub w potrzebie”, co według chadeków oznaczało, że „wszystkie państwa europejskie muszą wypełniać swoje obowiązki”. W programie pominięto zatem drażliwą kwestię liczby przyjmowanych uchodźców skupiając się na popieraniu europejskich kontyngentów. „Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben”..., *op. cit.*, s. 56–57, 70. Kontyngenty zostały poparte przez „Krug Berliński”. Zob. *Pressemitteilung*, Berlin, 28.06.2017, <http://berliner-kreis.info/pressemitteilungen> [dostęp: 15.01.2017].

⁹⁸ Ostatni z 16 rozdziałów negocjacyjnych (33 – przepisy finansowe i budżetowe) został otwarty 30 czerwca 2016 r. podczas 12 ministerialnego posiedzenia konferencji akcesyjnej. Na otwarcie czeka jeszcze 18 rozdziałów, 1 został tymczasowo zamknięty. *Turcja. Stan negocjacji*, <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/enlargement/turkey> [dostęp: 5.06.2017].

oraz zacieśnianie więzi między Unią Europejską a Turcją celem jego rozwiązania. Co więcej, CSU ostro sprzeciwiała się łączeniu obu kwestii i negatywnie oceniała „przy-mykanie oczu” na niepokojące zmiany w tym państwie przez europejskich polityków, których priorytetem było wprowadzenie w życie unijno-tureckich umów. Partia krytykowała zresztą ustalenia szczytów z marca 2016 r. i w tym kontekście negatywnie wypowiadała się również o działaniach kanclerz Merkel. CSU nie szczędziła także słów krytyki wobec władz tureckich, które wykorzystując to, że Turcja uznana została za kluczowe państwo dla rozwiązania kryzysu humanitarnego i uchodźczego starały się wymusić otwieranie kolejnych rozdziałów negocjacyjnych, czy też zwiększenie pomocy finansowej. Jednocześnie CSU nie była przeciwna udzielaniu takiej pomocy celem polepszenia warunków życia uchodźców w obozach na terenie Turcji, stworzenia warunków do nauki języka czy zawodu. Opowiadała się także za wprowadzeniem kontyngentów uchodźców w państwach członkowskich UE, przeciwna była natomiast zniesieniu krótkoterminowych wiz dla tureckich obywateli, gdyż obawiała się większej ilości zamachów terrorystycznych w Niemczech oraz pojawienia się w państwie osób, które nie będą skłonne go opuścić po upływie 90 dni.

CDU prowadzi bardzo ostrożną politykę w zakresie akcesji Turcji do Unii Europejskiej, czyli zachęca ją do demokratycznych zmian, jednocześnie nie składając żadnych obietnic ani nie udzielając gwarancji. W uchwałach przyjmowanych podczas zjazdów partii nie brakuje zapisów sugerujących, że partia popiera „uprzywilejowane partnerstwo” Unii Europejskiej z Turcją. CDU jest jednakże bardziej otwarta niż CSU na możliwość przyjęcia tego państwa do UE, o czym świadczą wypracowane przez nią inne koncepcje zbliżenia (Europejskiej Przestrzeni Gospodarczej+ czy tzw. stopniowego członkostwa), które nie przekreślają perspektywy akcesji Turcji do UE. W obliczu kryzysu migracyjnego oraz wewnętrznych zmian w Turcji CDU zaczęła wyrażać przekonanie, że Unia Europejska nie powinna jednostronnie zawieszać negocjacji akcesyjnych, gdyż nie leży to w jej interesie. Według partii postępowanie takie pozbawiłoby organizację możliwości: dyskusowania z przywódcami tureckimi o wewnętrznych kwestiach, wpływu na ich decyzje oraz wspierania osób pracujących na rzecz demokratyzacji, rządów prawa i praw człowieka w tym państwie. Członkowie CDU wydawali się być również bardziej otwarci na liberalizację systemu wizowego wobec tureckich obywateli, nie wyrażali także większego sprzeciwu wobec łączenia kwestii akcesji Turcji do UE, czy zniesienia krótkoterminowych wiz – wszystko z turecką pomocą w rozwiązywaniu kryzysu migracyjnego. Większość popierała ustalenia szczytów UE-Turcja, jak również wprowadzenie kontyngentów uchodźców w państwach członkowskich UE (wyjątek stanowili członkowie CDU zrzeszeni w FKA).

Największe przeobrażenie przeszło stanowisko Angeli Merkel, która do 2006 r. otwarcie wyrażała niechęć do idei zintegrowania Turcji ze strukturami wspólnotowymi oraz preferowała inną możliwość współpracy z tym państwem bez formalnego członkostwa, czyli „uprzywilejowane partnerstwo”. Po objęciu stanowiska kanclerza Merkel zaczęła coraz mocniej angażować się w proces akcesyjny – spotykała się z przedstawicielami tureckiego rządu celem omówienia postępów i dalszych zmian, podejmowała próby mediacji między przedstawicielami Turcji, Tureckiej Republiki Cypru Północnego oraz Republiki Cypryjskiej, zaś na arenie unijnej optowała za otwieraniem kolejnych rozdziałów negocjacyjnych i odblokowywaniem procesu akcesyjnego. Zmianę stanowiska tłumaczyła tym, że będąc przedstawicielką niemieckiego

ządu musi respektować zasadę *pacta sunt servanda*. Poparcie dla akcesji Turcji do UE nie było jednakże bezwarunkowe – kanclerz wielokrotnie podkreślała, że o dalszym poszerzeniu UE nie może być mowy bez wcześniejszego zreformowania jej instytucji oraz bez wypełnienia kryteriów kopenhaskich. W związku z: wprowadzonymi przez rząd turecki represjami wobec oponentów po nieudanej próbie wojskowego zamachu stanu; przetrzymywaniem w areszcie niemieckich obywateli, w tym dziennikarza „Die Welt” Deniza Yücela oraz pracami nad wzmocnieniem władzy prezydenta Erdoğan, Merkel podkreślała konieczność przestrzegania swobód i praw obywatelskich (w tym wolności prasy) oraz respektowania zasady trójpodziału władzy, sugerując, że ich łamanie uniemożliwi Turcji akcesję do UE. Jej stanowisko wobec rozszerzenia UE stało się jeszcze bardziej negatywne w drugiej połowie 2017 r. W tym czasie kanclerz Merkel nie tylko opowiedziała się za zamrożeniem subwencji, które Turcja otrzymywała na przygotowanie się do przystąpienia do UE, ale sugerowała całkowite zakończenie negocjacji akcesyjnych z tym państwem⁹⁹. Jednocześnie kanclerz optowała za dalszą unijno-turecką współpracą w kontekście kryzysu migracyjnego. Merkel starając się pozyskać przychylność państwa, które uznawała za kluczowe w rozwiązywaniu kryzysu migracyjnego, komplementowała humanitarne zaangażowanie Turcji i obiecywała udzielenie jej wsparcia finansowego oraz zadeklarowała zaangażowanie w przyspieszenie procesu liberalizacji wizowej, w zamian za wcześniejsze wprowadzenie przez Turcję umowy o readmisji. Współpraca z Turcją uwiarygodniała postawę i propozycje Merkel, mające na celu rozwiązanie kryzysu. W ten sposób kanclerz próbowała również powstrzymać spadek poparcia dla siebie i CDU przed wyborami do parlamentów krajowych w 2016 r. i do Bundestagu w 2017 r. Faktycznie, po podpisaniu oświadczenia Unia Europejska-Turcja, na którego kształt największy wpływ miały rozmowy prowadzone przez kanclerz Merkel i tureckiego premiera Ahmeta Davutoğlu, w Niemczech zaczęto pozytywniej wypowiadać się na temat jej działań, mających rozwiązać kryzys, a poparcie w sondażach dla kanclerz oraz CDU nieznacznie wzrosło. Ponadto pozytywne rezultaty owej współpracy złagodziły oburzenie części unijnych polityków z powodu samodzielnych, niezgodzonych szerzej negocjacji niemieckiej kanclerz ze stroną turecką.

W związku z obecnym stanem stosunków niemiecko-tureckich oraz unijno-tureckich można się spodziewać, że niemiecka chadecja nadal będzie prowadzić politykę lawirowania między zachęcaniem tureckiego państwa do demokratyzacji a krytykowaniem go za łamanie zasad demokracji – nie na tyle jednak silną, aby zaszkodziła współpracy w kontekście kryzysu. Po niedawnych wypowiedziach kanclerz Merkel prawdopodobne jest również, że CDU oraz CSU będą jeszcze mocniej promować „uprzywilejowane partnerstwo”, tym bardziej, że strona turecka wyraża mniejsze zainteresowanie członkostwem w Unii Europejskiej.

⁹⁹ K. Domagała, *Merkel i Schulz ostro o Turcji. Ankara: „To populizm!”*, „DW”, 4.09.2017, <http://www.dw.com/pl/merkel-i-schulz-ostro-o-turcji-ankara-to-populizm/a-40354318> [dostęp: 1.06.2017]; T. Bielecki, *Szczyt UE w Brukseli. Unia z Turcją po staremu*, „Gazeta Wyborcza”, 20.10.2017; *EU-Gipfel: Merkel trotz Widerstand für EU-Beitrittsstopp der Türkei*, „Zeit.online”, 8.09.2017, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-09/eu-gipfel-talin-angela-merkel-tuerkei-beitrittsstopp> [dostęp: 20.05.2018].

Bibliografia

- 2013–2018 der Bayernplan, Regierungsprogramm der Christlich-Sozialen Union, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/bayernplan_2013-07-16_02.pdf [dostęp: 5.06.2017].
- Ananicz S., *Prezydencja cypryjska a relacje Turcji z Unią Europejską*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-06-26/prezydencja-cypryjska-a-relacje-turcji-z-unia-europejska> [dostęp: 15.06.2017].
- Ananicz S., *Turcja i UE: Przełom w negocjacjach wizowych i o readmisji*, 18.12.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-18/turcja-i-ue-przelom-w-negocjacjach-wizowych-i-o-readmisji> [dostęp: 15.06.2017].
- Andreas Scheuer zum EU-Türkei-Deal, „Türkei entwickelt sich in falsche Richtung”, 23.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/tuerkei-entwickelt-sich-in-falsche-richtung/> [dostęp: 1.10.2017].
- Antrag des Abgeordneten Dr. Wolfgang Schäuble und der Fraktion der CDU/CSU: Für ein glaubwürdiges Angebot der Europäischen Union an die Türkei, 2. Dezember 2002, Deutscher Bundestag 15. Wahlperiode, Drucksache 15/126, 2.12.2002, <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/15/001/1500126.pdf> [dostęp: 1.10.2017].
- Antrag-Nr. J 12. Abbruch der EU-Beitrittsverhandlungen mit der Türkei, 81. Parteitag der Christlich-Sozialen Union, 4.–5. November 2016, http://www.csu.de/common/download/Beschlussbuch_2016_final.pdf [dostęp: 1.10.2017].
- ARD-Sommerinterview, „Die Obergrenze bleibt”, 18.07.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/juli-2016/ard-sommerinterview/> [dostęp: 1.06.2017].
- Asyl und Einwanderung. Asyl- und einwanderungspolitische Forderungen, 05.12.2016, <http://berliner-kreis.info/asyl-und-einwanderungspolitik> [dostęp: 1.06.2018].
- Asylgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. September 2008 (BGBl. I S. 1798), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 20. Juli 2017 (BGBl. I S. 2780) geändert worden ist, Unterabschnitt 2 Internationaler Schutz § 4 Subsidiärer Schutz, http://www.gesetze-im-internet.de/asylvfg_1992/BJNR111260992.html [dostęp: 1.10.2017].
- Atilgan C., Klein D., *EU-Integrationsmodelle unterhalb der Mitgliedschaft*, „Arbeitspapier” 2006, Nr. 158.
- Bachmann A., *CDU i kanclerz Merkel po zjeździe w Karlsruhe*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2015, nr 209.
- Bannas G., *Dobrindts Kritik an Merkel: Das eisige Schweigen der Kanzlerin*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 19.01.2016.
- Berliner Kreis in der Union, Über uns, <http://berliner-kreis.info/wer-wir-sind> [dostęp: 3.01.2017].
- Beschluss der Parteivorsitzenden von CDU, CSU und SPD, 5. November 2015, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/151105-beschluss-parteevorsitzende-koalition.pdf?file=1> [dostęp: 1.06.2018].
- Beschluss des Parteitags, *Zukunft Europa: handlungsfähig in der Krise, schlank im Innern, stark nach außen*, 77. Parteitag der Christlich-Sozialen Union, 19.–20. Oktober 2012, Messe München, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/121020_beschluss-zukunft-europa_02.pdf [dostęp: 5.06.2017].
- Beschluss Starkes Europa – Gute Zukunft für Deutschland, 24. Parteitag der CDU Deutschlands, 13.–15.11.2011, Leipziger Messe, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/>

- dokumente/111114-beschluss-europa_0.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=357 [dostęp: 1.06.2017].
- Beschluss. Karlsruher Erklärung zu Terror und Sicherheit, Flucht und Integration, 28 Parteitag der CDU Deutschlands*, 14.–15. Dezember 2015, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/beschluss-karlsruher-erklaerung.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=3888 [dostęp: 1.10.2017].
- Beschlussbuch zum Parteitag 2015, 80. Parteitag der Christlich-Sozialen Union 20. und 21. November 2015*, München, http://www.csu.de/common/csu/content/csu/hauptnavigation/politik/beschluesse/Beschlussbuch_2015.pdf [dostęp: 1.06.2018].
- Bielecki T., *Szczyt UE w Brukseli. Unia z Turcją po staremu*, „Gazeta Wyborcza”, 20.10.2017.
- Bokajto W., *Koncepcja Europy Konrada Adenauera i jej realizacja w praktyce politycznej w latach 1945–1955*, Wrocław 1995.
- Brok E., *Eine neue Erweiterungsstrategie für die EU. Perspektiven nach dem Verhandlungsbeginn mit der Türkei*, „Politische Meinung”, Dezember 2005, Nr. 433. *Bundeskanzlerin Merkel in der Türkei. Flüchtlingsthema gemeinsam angehen*, 18.10.2015, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Reiseberichte/2015-10-18-tuerkei-montag.html> [dostęp: 1.06.2018].
- Ciechanowicz A., *Kontyngenty – nowe hasło Merkel w kryzysie migracyjnym*, 2.12.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-12-02/kontyngenty-nowe-haslo-merkel-w-kryzysie-migracyjnym> [dostęp: 10.07.2017].
- Cölln B., *Niemiecko-tureckie konsultacje w Berlinie. Turcja „kluczowym krajem” dla Merkel*, „DW”, 22.01.2016, <http://www.dw.com/pl/niemiecko-tureckie-konsultacje-w-berlinie-turcja-kluczowym-krajem-dla-merkel/a-18999571> [dostęp: 1.06.2017].
- Council of the European Union, *Accession Conference at Ministerial level opens negotiations with Turkey on Chapter 22 – Regional Policy and Coordination of Structural instruments*, Brussels, 5 November 2013, 15694/13 (OR. en), PRESSE 451, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15694-2013-INIT/en/pdf> [dostęp: 6.03.2016].
- CSU Landesleitung, Ferber: EU-Türkei-Abkommen bedeutet keinen Automatismus!*, 21.03.2016, <http://www.csu.de/partei/parteiarbeit/arbeitskreise/asp/asp-aktuell/maerz-2016/ferber-eu-tuerkei-abkommen-bedeutet-keinen-automatismus/> [dostęp: 5.03.2017].
- CSU-Politiker zur Türkeipolitik, Türkei geht in die falsche Richtung*, 3.03.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/maerz-2017/csu-politiker-zur-tuerkeipolitik> [dostęp: 15.08.2017].
- Deutschland/Türkei. Deutschland und die Türkei: Partner in Europa*, 30.03.2010, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Artikel/2010/03/2010-03-29-ankara-erster-tag-tuerkei.html> [dostęp: 2.03.2017].
- Die EU steuert auf eine Einigung zu*, „Die Welt”, 12.12.2006.
- Die Europäische Einigung und der Euro, Beschluss des Parteitags der Christlich-Sozialen Union am 7.-8. Oktober 2011 in Nürnberg*, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/111011_leitantrag_europa_04.pdf [dostęp: 1.06.2017].
- Die Ordnung, Grundsatzprogramm der Christlich-Sozialen Union, Beschluss des CSU-Parteitags am 5.11.2016 in München*, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Grundsatzprogramme/CSU_Grundsatzprogramm_2016.pdf [dostęp: 1.10.2017].
- Die Werte der Freiheit und der Selbstbestimmung als richtungsweisende Normen der deutschen deutscher Außen- und Sicherheitspolitik*, [w:] H. Kohl, *Bilanzen und Perspektiven. Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert*, Bonn 1997.

- Domagała K., *Merkel i Schulz ostro o Turcji*. Ankara: „To populizm!”, „DW”, 4.09.2017, <http://www.dw.com/pl/merkel-i-schulz-ostro-o-turcji-ankara-to-populizm/a-40354318> [dostęp: 1.06.2017].
- EU und Türkei: die enge Zusammenarbeit weiter intensivieren*, 15.04.2007, <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2007/04/2007-04-15-bk-erdogan-hannover.html> [dostęp: 20.02.2018].
- EU-Beitritt: CSU fordert Aussetzung der Gespräche mit der Türkei*, „Zeit.online”, 12.06.2013, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-06/reaktionen-berlin-proteste-tuerkei> [dostęp: 20.05.2017].
- EU-Beitrittsverhandlungen mit Türkei ergebnisoffen*, 6.10.2006, <http://www.bundestkanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/tr-eu-beitrittsverhandlungen-mit-tuerkei-ergebnisoffen.html> [dostęp: 20.02.2018].
- EU-Gipfel: Merkel trotz Widerstand für EU-Beitrittsstopp der Türkei*, „Zeit.online”, 8.09.2017, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-09/eu-gipfel-talin-angela-merkel-tuerkei-beitrittsstopp> [dostęp: 20.05.2018].
- Europäische Union. Gute Voraussetzungen für deutsche EU-Präsidentschaft*, 15.12.2006, <http://www.bundestkanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/be-2006-12-15-bruessel.html> [dostęp: 1.10.2017].
- Europapolitik, Keine EU-Vollmitgliedschaft der Türkei*, 29.05.2013, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/2013/mai-2013/keine-eu-vollmitgliedschaft-der-tuerkei/> [dostęp: 15.03.2017].
- European Commission – Fact Sheet, *EU-Turkey joint action plan*, Brussels, 15 October 2015, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5860_en.htm [dostęp: 15.03.2017].
- EU-Türkei-Abkommen: Merkel weist Seehofers Forderungen zurück*, „Zeit.online”, 15.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/2016-03/eu-tuerkei-abkommen-angela-merkel-visafreiheit> [dostęp: 20.05.2017].
- Flüchtlingsaufnahme: Strobl schließt deutschen Alleingang aus*, „Zeit.online”, 21.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/fluechtlinge-thomas-strobl-alleingang> [dostęp: 20.05.2017].
- Flüchtlingskrise: Union warnt vor zu vielen Zugeständnissen an die Türkei*, „Zeit.online”, 9.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/fluechtlingskrise-union-tuerkei> [dostęp: 20.05.2017].
- „Freiheit und Sicherheit”, Grundsätze für Deutschland. Das Grundsatzprogramm. Beschlossen vom 21. Parteitag, Hannover, 3.–4. Dezember 2007*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/071203-beschluss-grundsatzprogramm-6-navigierbar_1.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=1918 [dostęp: 1.10.2017].
- Frymark K., *Niemcy: wymuszone zbliżenie z Ankarą*, 27.01.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-01-27/niemcy-wymuszone-zblizenie-z-ankara> [dostęp: 10.07.2017].
- „Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben”. Regierungsprogramm 2017–2021, Friedensprojekt Europa*, 3.07.2017, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/170703regierungsprogramm2017.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=9932 [dostęp: 1.10.2017].
- Gemeinsam erfolgreich für Deutschland. Regierungsprogramm 2013–2017*, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/cdu_csu_regierungsprogramm_2013-2017_02.pdf [dostęp: 5.06.2017].

- „Gemeinsam erfolgreich in Europa”. *Europapolitischer Beschluss des 26. Parteitags der CDU Deutschlands*, Berlin, 5. April 2014, <https://www.cdu.de/sites/default/files/media/140405-beschluss-gemeinsam-erfolgreich-in-europa.pdf> [dostęp: 1.10.2017].
- Gwóźdź M., *Angela Merkel: Zamknięcie szlaku bałkańskiego tylko przeniosło problem w inne miejsce, ale go nie rozwiązało*, „DW”, 6.10.2016, <http://www.dw.com/pl/angela-merkel-zamkni%C4%99cie-szlaku-ba%C5%82ka%C5%84skiego-tylko-przenios%C5%82o-problem-w-inne-miejsce-ale-go-nie-rozwi%C4%85za%C5%82o/a-35967647> [dostęp: 1.06.2017].
- Kein EU-Beitritt der Türkei, sondern privilegierte Partnerschaft*, 8.06.2013, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/2013/juni-2013/dobrindt-kein-eu-beitritt-der-tuerkei-sondern-privilegierte-partnerschaft> [dostęp: 15.03.2017].
- Klarer Kurs bei der Zuwanderung, Humanität, Ordnung, Begrenzung, Beschluss des CSU-Parteiivorstands 9./10. September 2016*, Schwarzenfeld, http://www.csu.de/common/csu/content/csu/hauptnavigation/politik/beschluesse/Papiere/Klarer_Kurs_bei_der_Zuwanderung_Beschluss_final.pdf [dostęp: 6.07.2017].
- Klöckner J., *Julia Klöckner erklärt Plan A2 in acht Punkten*, 28.01.2016, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article151559016/Julia-Kloeckner-erklaert-Plan-A2-in-acht-Punkten.html> [dostęp: 1.05.2017].
- Konkluzje Rady Europejskiej (17-18 marca 2016)*, komunikat prasowy 143/16, 18.03.2016, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/european-council-conclusions/pdf> [dostęp: 15.03.2017].
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.*, Dz.U. 1991, Nr 119, poz. 515, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911190515/O/D19910515.pdf> [dostęp: 1.10.2017].
- Koszel B., „Uprzywilejowane partnerstwo”. *Rząd Angeli Merkel (CDU/CSU-SPD) wobec integracji Turcji z Unią Europejską*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2008, nr 2.
- Koszel B., *Integracja Turcji z Unią Europejską z perspektywy RFN*, Poznań 2009.
- Kwiatkowska-Drożdż A., Strachota K., Chudziak M., *Pakt Ankara-Berlin – jak powstrzymać kryzys migracyjny?*, 9.03.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-03-09/pakt-ankara-berlin-jak-powstrzymac-kryzys-migracyjny> [dostęp: 10.06.2017].
- Lasten teilen, Ursachen bekämpfen*, 27.11.2015, <https://www.bundestkanzlerin.de/Content/DE/Artikel/2015/11/2015-11-27-flucht-asyl-woche-im-ueberblick.html> [dostęp: 15.03.2017].
- Lippert B., Hughes K., Grabbe H., Becker P., *British and German Interests in EU Enlargement. Conflict and Cooperation*, London – New York 2001.
- Mainzer Erklärung. Wettbewerbsfähigkeit. Zusammenhalt. Sicherheit. Unser 10-Punkte-Zukunftsplan für Deutschland. Beschluss des Bundesvorstands der CDU Deutschlands anlässlich der Klausurtagung am 8. und 9. Januar 2016 in Mainz*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/2016_01_09_mainzer_erklaerung.pdf?file=1 [dostęp: 1.10.2017].
- Merkel sichert Türkei ehrliche Verhandlungen zu*, 31.10.2013, <http://www.bundestkanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Artikel/2012/10/2012-10-31-treffen-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Nach EU-Türkei-Gipfel, Scheuer: „Realität wird uns einholen”*, 8.03.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/maerz-2016/nach-eu-tuerkei-gipfel/> [dostęp: 3.08.2017].
- Niklas M., *Zwischen Realpolitik und Idealpolitik*, Hamburg 1997.

- Orientierung in schwierigen Zeiten – für ein erfolgreiches Deutschland und Europa. Beschluss des 29. Parteitags der CDU Deutschlands*, 6.–7. Dezember 2016, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_orientierung_inschwierigenzeitenfuereinerfolgeichesdeutschlandundeuropa_0.pdf?file=1 [dostęp: 15.01.2017].
- Osiewicz P., *Kwestia cypryjska: przebieg i konsekwencje rokowań w latach 2008–2012*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2012, nr 6.
- Osiewicz P., *Turcja na drodze do członkostwa w UE: uwarunkowania, przebieg oraz perspektywy negocjacji akcesyjnych*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2009, nr 3.
- Oświadczenie UE-Turcja (18 marca 2016)*, komunikat prasowy 144/16, 18.03.2016, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/pdf> [dostęp: 15.01.2017].
- Positionspapier der Initiative Konservativer Aufbruch CSU Basisbewegung für Werte und Freiheit*, 1.06.2015, http://konservativeraufbruch.de/files/Positionspapier_Asyl_KA!_01.06.2015.pdf [dostęp: 15.01.2017].
- Pressekonzferenz von Bundeskanzlerin Merkel beim informellen Treffen der Staats- und Regierungschefs der EU am 12. November 2015 in Valletta*, 12.11.2015, <http://www.bundestkanzlerin.de/Content/DE/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2015/11/2015-11-12-merkel-valletta-eu-sonderrat.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Pressekonzferenz von Bundeskanzlerin Merkel und dem türkischen Ministerpräsidenten Erdoğan in Ankara*, 25.02.2013, <http://www.bundestkanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2013/02/2013-02-25-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Pressemitteilung*, Berlin, 28.06.2017, <http://berliner-kreis.info/pressemitteilungen> [dostęp: 15.01.2017].
- Pressestatements der Bundeskanzlerin und des türkischen Ministerpräsidenten am 4. Februar 2014 in Berlin*, <http://www.bundestkanzlerin.de/Content/DE/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2014/02/2014-02-04-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Pressestatements von Bundeskanzlerin Angela Merkel und dem Ministerpräsidenten der Republik Türkei, Recep Tayyip Erdoğan*, 2.11.2011, <https://www.bundesregierung.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2011/11/2011-11-02-merkel-erdogan.html> [dostęp: 1.06.2017].
- Pressestatements von Bundeskanzlerin Angela Merkel und dem Ministerpräsidenten der Türkei, Recep Tayyip Erdoğan*, 31.10.2012, <http://www.bundestkanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2012/10/2012-10-31-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Pressestatements von Bundeskanzlerin Merkel und dem türkischen Ministerpräsidenten Erdoğan*, 9.10.2010, <http://www.bundestkanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2010/10/2010-10-09-pk-bk-erdogan.html> [dostęp: 2.03.2017].
- Privilegierte Partnerschaft. Die europäische Perspektive für die Türkei* Beschluss der Präsidien der Christlich Demokratischen Union und der Christlich-Sozialen Union am 7. März 2004, <https://www.cdu-neuss.de/news/privilegierte-partnerschaft-die-europaeische-perspektive-fuer-die-tuerkei> [dostęp: 1.10.2017].
- Protokoll*, 28. Parteitag der CDU Deutschlands, 14.–15. Dezember 2015, Karlsruhe, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/2015_parteitagsprotokoll_karlsruhe.pdf?file=1 [dostęp: 15.01.2017].

- Protokół dodatkowy*, Dz.Urz. UE, L 293/4, 29.12.1972, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21970A1123\(01\)&from=PL](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21970A1123(01)&from=PL) [dostęp: 15.03.2017].
- Reaktionen auf Türkei-Referendum: „Die Vollmitgliedschaft kann kein Ziel mehr sein“*, „Zeit.online“, 16.04.2017, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2017-04/reaktionen-tuerkei-referendum-wagenknecht-oezdemir> [dostęp: 20.05.2017].
- Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zur Eröffnung des Internationalen Bertelsmann Forums „Die Zukunft der Europäischen Union“ am 22. September 2006 in Berlin*, „Bulletin“, Nr. 90–1, 24.09.2006.
- Rede von Bundeskanzlerin Merkel zum Festakt „25 Jahre Deutsche Einheit – 25 Jahre Sachsen-Anhalt“ am 1. Oktober 2015 in Halle (Saale)*, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Rede/2015/10/2015-10-01-rede-bkin-halle.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Europäischen Rat in Brüssel am 14./15. Dezember und zur bevorstehenden deutschen Präsidentschaft im Rat der Europäischen Union und in der G 8 vor dem Deutschen Bundestag am 14. Dezember 2006 in Berlin*, „Bulletin“, Nr. 128–1, 14.12.2006.
- Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zur Europapolitik vor dem Deutschen Bundestag am 11. Mai 2006 in Berlin*, „Bulletin“, Nr. 44–1, 11.05.2006.
- Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel*, 16. Dezember 2015, Berlin, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Regierungserklaerung/2015/2015-12-17-regierungserklaerung.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Respekt, Herr Bundespräsident!*, 3.05.2014, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2014/kolumne-respekt-herr-bundespraesident> [dostęp: 15.01.2017].
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie dokumentu strategicznego Komisji w sprawie rozszerzenia – 2005 r. (2005/2206(INI))*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0096+0+DOC+XML+V0//PL> [dostęp: 3.03.2018].
- Roadmap towards a visa-free regime with Turkey*, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20131216-roadmap_towards_the_visa-free_regime_with_turkey_en.pdf [dostęp: 15.01.2017].
- Sauter A., Reichhart H., *„Für ein Europa der Freiheit – gegen Erweiterung der EU“*, 6.05.2014, <http://www.csu.de/verbaende/kv/guenzburg/presse/mai-2014/alfred-sauter-und-dr-hans-reichhart> [dostęp: 15.01.2017].
- Scheuer im Interview mit dem Straubinger Tagblatt, „Ein EU-Beitritt der Türkei geht nicht“*, 23.08.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/august-2017/ein-eu-beitritt-der-tuerkei-geht-nicht> [dostęp: 15.01.2017].
- Scheuer: Klares Nein zu EU-Beitritt der Türkei*, 2.04.2014, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/april-2014/verhandlungen-stoppen> [dostęp: 15.01.2017].
- Schuler K., *EU-Gipfel: Streitfall Türkei*, „Zeit.online“, 8.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/angela-merkel-eu-gipfel-cdu-csu-spd/komplettansicht> [dostęp: 20.05.2017].
- Schuler K., *Wolfgang Schäuble: Loyal der Reservist*, „Zeit.online“, 15.09.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-09/wolfgang-schaeuble-angela-merkel-bundeskanzler/komplettansicht> [dostęp: 20.05.2017].
- Seehofer im Bericht aus Berlin, Scharfe Kritik am EU-Türkei-Deal*, 23.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/seehofer-im-bericht-aus-berlin> [dostęp: 15.01.2017].
- Seehofer im WamS-Interview, „Nicht von Ankara abhängig machen“*, 17.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/seehofer-im-wams-interview> [dostęp: 15.01.2017].

- Seehofer nach der Sitzung des Parteivorstandes, „Sicherheit ist das Wichtigste für unser Land“, 18.07.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/juli-2016/sicherheit-ist-das-wichtigste-fuer-unser-land> [dostęp: 15.01.2017].
- Seehofer zu Flüchtlingsabkommen, „Liegt auch im Interesse der Türkei“, 5.09.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/september-2017/seehofer-zu-fluechtlingsabkommen> [dostęp: 15.01.2017].
- Sjursen H., *Enlargement and the Nature of the EU Polity*, [w:] *Questioning EU Enlargement. Europe in Search of Identity*, ed. H. Sjursen, Routledge, London, New York 2006.
- Sonstige Beschlüsse, 29. Parteitag der CDU Deutschlands in Essen, 6.–7. Dezember 2016, Beschluss C 113, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_sonstige_beschluesse.pdf?file=1 [dostęp: 15.01.2017].
- Sonstige Beschlüsse, 29. Parteitag der CDU Deutschlands in Essen, 6.–7. Dezember 2016, Beschluss C 161, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_sonstige_beschluesse.pdf?file=1 [dostęp: 15.01.2017].
- Strachota K., Jaroszewicz M., Ciechanowicz A., *Unijny kryzys migracyjny: oferta dla Turcji*, 21.10.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-10-21/unijny-kryzys-migracyjny-oferta-dla-turcji> [dostęp: 10.06.2017].
- Szaniawska-Schwabe M., *Polityka migracyjna Republiki Federalnej Niemiec*, „Przegląd Zachodni” 2009, nr 4.
- Szczyt przywódców UE z Turcją, 29.11.2015 – Oświadczenie UE-Turcja, 870/15, 29.11.2015, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement/> [dostęp: 5.06.2017].
- Szczyt przywódców UE z Turcją, 29.11.2015, <http://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/international-summit/2015/11/29/> [dostęp: 5.06.2017].
- Szubart K., *Partnerstwo z przymusu. Stosunki niemiecko-tureckie w obliczu kryzysu bezpieczeństwa w regionie Bliskiego Wschodu*, „Biuletyn Integracji Europejskiej” 2016, nr 272.
- Szymański A., *Niemcy wobec rozszerzenia Unii Europejskiej o Turcję*, „PISM. Research Papers”, marzec 2007, nr 4.
- Thomas de Maizière: „Wir sind nicht Burka”: Innenminister will deutsche Leitkultur, „Zeit.online”, 30.04.2017, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-04/thomas-demaiziere-innenminister-leitkultur/komplettansicht> [dostęp: 15.01.2018].
- Turcja. Stan negocjacji, <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/enlargement/turkey> [dostęp: 5.06.2017].
- Türkei: Merkel bekräftigt Position zu Beitrittsverhandlungen, „Zeit.online”, 30.11.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-11/tuerkei-angela-merkel-eu-beitrittsverhandlungen-keine-neuen-kapitel> [dostęp: 20.05.2017].
- Türkei: Merkel sieht Erdoğans Durchgreifen „mit großer Sorge“, „Zeit.online”, 22.05.2016, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-05/tuerkei-angela-merkel-recep-tayyip-erdogan-kurden-kritik> [dostęp: 20.05.2017].
- Türkei: Unionspolitiker stellen EU-Beitrittsverhandlungen infrage, „Zeit.online”, 18.07.2016, <http://www.zeit.de/politik/2016-07/tuerkei-eu-beitrittsverhandlungen-cdu-csu> [dostęp: 20.05.2017].
- Turkey 2009 Progress Report, Brussels, 14.10.2009, SEC(2009)1334, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf [dostęp: 3.01.2017].
- Umowa między Unią Europejską a Republiką Turcji o readmisji osób przebywających nielegalnie, Dz.U. UE, L 134/3, 7.05.2014, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507\(01\)&from=PL](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507(01)&from=PL) [dostęp: 5.06.2017].

- Ustawa Zasadnicza (Konstytucja) Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r.*, red., wprowadzenie i weryfikacja L. Janicki, Poznań 1997
- Wahlprogramm zur Europawahl 2004, Für ein starkes Bayern in Europa 2004–2009*, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Europawahlen/CSU-Programm_EPW_2004_01.pdf [dostęp: 3.01.2017].
- Weitere Beschlüsse des 23. Parteitages der CDU, Karlsruhe 2010, Beschluss C 5*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/101116-c-beschluesse_0.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=373 [dostęp: 2.03.2017].
- WerteUnion – Freiheitlich-Konservativen Aufbruch, *Wir über uns*, <https://werteunion.net/wir-ueber-uns/> [dostęp: 5.06.2017].
- Wissmann M., *Das Modell der gestuften Mitgliedschaft. Neue Strategien für künftige Erweiterungsschritte der EU*, „Internationale Politik”, Mai 2006.
- Zięba A., *Rola Niemiec w rozszerzaniu Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.

Niemiecka chadecja wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego *Streszczenie*

Celem artykułu jest analiza stanowiska niemieckich partii chadeckich wobec zbliżenia między Turcją a Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego. Artykuł nawiązuje również do wcześniejszych wypowiedzi członków CDU i CSU w celu zarysowania szerszej perspektywy oraz udzielenia odpowiedzi na pytanie, na ile stanowisko to zmieniło się w związku ze wzmożonym napływem uchodźców i imigrantów do Republiki Federalnej Niemiec oraz potrzebą jego powstrzymania. Analizie poddana została także postawa członków obu partii wobec pomocy finansowej dla Turcji (której celem jest m.in. poprawa warunków życia Syryjczyków przebywających w tym państwie), liberalizacji systemu wizowego dla tureckich obywateli, utworzenia europejskich kontyngentów oraz wprowadzenia w życie umowy o readmisji, czyli elementów, które najczęściej pojawiają się w wypowiedziach chadeków w kontekście ww. kryzysu.

Słowa kluczowe: CDU, CSU, Turcja, Unia Europejska, akcesja, kryzys migracyjny

German Christian Democrats towards Turkey's Integration with the European Union in the Context of the Immigration Crisis *Abstract*

The aim of this article is to analyze the position of the German Christian Democrats towards the rapprochement between the Republic of Turkey and the European Union in the context of the immigration crisis. Article also refers to previous statements of CDU and CSU members in order to outline a broader perspective and answer the question of how far this position has changed due to the increased influx of refugees and immigrants to the Federal Republic of Germany and the need to stop it. The attitude of members of both parties towards financial assistance to Turkey (whose aim is, inter alia, to improve the living conditions of Syrian refugees residing in that country), liberalization of the visa system for Turkish citizens, creation of the European contingents and implementation of

the readmission agreement have also been analyzed – because these are the elements that most often appear in the statements of the Christian Democrats in the context of the immigration crisis.

Key words: CDU, CSU, Turkey, European Union, accession, immigration crisis

*Deutsche christliche Demokratie in Anbetracht
der Integration der Türkei mit der Europäischen Union
im Kontext der Immigrationskrise*
Kurzfassung

Der Beitrag setzt sich zum Ziel Analyse der Standpunkts der deutschen christlichen Demokratie in Anbetracht der Annäherung der Türkischen Republik mit der Europäischen Union im Kontext der Immigrationskrise. Der Artikel bezieht sich auch auf die früheren Aussagen der CDU und CSU Mitglieder, um eine breitere Perspektive zu schaffen, wie auch um Fragebeantwortung, in wie weit hat sich diese Stelle infolge der verstärkten Einwanderung der Flüchtlinge und Immigranten in die Bundesrepublik Deutschland geändert und die Notwendigkeit sie zu stoppen. Es wurde auch Stellungnahme der Mitglieder von beiden Parteien angesichts der Finanzhilfe für die Türkei (deren Ziel unter anderen ist, Verbesserung der Lebensumständen der in diesem Land bleibenden Syriern), Liberalisierung des Visumsystems für die türkischen Bürger, Bildung der europäischen Kontingenten und Umsetzung in die Tat des Abkommens über die Abschiebung, also Inhalte, die meistens in den Aussagen der Christlichen Demokraten im Kontext der o.g. Krise vorkommen.

Schlüsselwörter: CDU, CSU, Türkei, Europäische Union, Beitritt, Immigrationskrise

*Немецкий ХДС и проблемы интеграции Турции
с Европейским Союзом в контексте миграционного кризиса*
Резюме

В статье проанализировано позиции Христианско-демократического союза Германии (ХДС) и Христианско-социального союза в Баварии (ХСС), касающиеся сближения Турции и Европейского Союза в контексте миграционного кризиса. В исследовании приведены высказывания членов ХДС и ХСС, с целью указания более широкой перспективы проблемы, а также предпринята попытка дать ответ на вопрос – на сколько позиция членов ХДС и ХСС изменилась в связи с увеличением притока беженцев и мигрантов в ФРГ и необходимостью его сдерживания. Рассмотрено также отношение членов партий к проблеме финансовой помощи Турции (в частности, целью этой помощи было улучшение условий жизни пребывающих в Турции сирийцев), либерализации визового режима для турецких граждан, введения в силу соглашения о реадмиссии, то есть тех проблем, которые чаще всего появлялись в высказываниях представителей ХДС и ХСС в контексте миграционного кризиса.

Ключевые слова: ХДС, ХСС, Турция, Европейский Союз, вступление, миграционный кризис

